

ΑΡΧΕΙΟΝ
ΕΥΒΟΪΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

ΒΡΑΒΕΙΟ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΕΥΒΟΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΤΟΜΟΣ ΑΒ' / 1996-1997
ΑΘΗΝΑ

Όλα αυτά δείχνουν, πως το Ελύμνιο ήταν μια οργανωμένη πόλη που τιμούσε τα ιερά της. Άλλωστε και τα εκπληκτικά ψηφιδωτά δάπεδα, όπως και το επιτύμβιο ανάγλυφο οικογένειας αμπελουργού⁸², φανερώνουν πως η πολιτική λειτουργία διατηρήθηκε και μετά την επικράτηση του Χριστιανισμού, οπότε το ιερό τού Ελύμνιου αντικαταστάθηκε από παλαιοχριστιανικό κτήριο⁸³.

Ο ΚΑΝΟΥΝΝΑΜΕΣ ΤΟΥ ΣΑΝΤΖΑΚΙΟΥ ΤΟΥ ΕΥΡΙΠΟΥ (μέσα του 16ου αι.)

ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΜΠΑΛΤΑ - MUSTAFA OĞUZ

Ο κανουνναμές τού σαντζακίου του Ευρίπου που μεταφράζουμε παρακάτω προέρχεται από ένα σπάραγμα καταστίχου που απόκειται στη Δημοτική Βιβλιοθήκη της Πόλης (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı: Mualim Cevdet Yazmaları, Evrak Kısmı, 40/02). Η εγγραφή του στον κατάλογο των αρχείων της Βιβλιοθήκης είναι πρόσφατη και ως εκ τούτου μόλις τελευταία έγινε προσιτό στην έρευνα¹. Μέχρι σήμερα γνωρίζαμε δύο κατάστιχα, το Tapu Tahrir 367 και το Tapu ve Kadastro 157, καθώς και το χειρόγραφο της Εθνικής Βιβλιοθήκης του Παρισιού, Ms fonds turc ancien 85, στα οποία καταχωρίζονται φορολογικές νομοθεσίες του σαντζακίου του Ευρίπου². Στη συνέχεια, προκειμένου να συγκρίνουμε το κείμενο της πηγής μας με τα αντίστοιχα των τριών ήδη γνωστών, κρίναμε αναγκαίο να αναφερθούμε στα περιεχόμενά τους και στις εκδόσεις τους.

Πηγές - Εκδόσεις

I. Tapu ve Tahrir 367 (Başbakanlık Arşivi, Ισταμπούλ)

Πρόκειται για συνοπτικό κατάστιχο (453 σελίδες) που συντάχθηκε στα χρόνια του Σουλεϊμάν τού Μεγαλοπρεπή (1520-1566). Καταγράφεται ο πληθυσμός

1. Εντόπισε τον κανουνναμέ ο Mustafa Oğuz, ο οποίος έκαμε και τη μεταγραφή τού κειμένου. Το ντοκουμέντο, σε πολύ κακή κατάσταση, ήταν αδύνατον να φωτογραφηθεί. Για τον λόγο αυτόν η έκδοσή μας δεν συνοδεύεται από τα πανομοιότυπα του χφ.

2. Για τη διοικητική διαίρεση του σαντζακίου του Ευρίπου, βλ. Evangelia Baltalı, «Rural and Urban Population in the Sancak of Euripos in the Early 16th Century», *Αρχείον Ευβοϊκών Μελετών* 29 (1990-1991), σ. 57, σημ. 1. Το άρθρο επανεδόθηκε με βιβλιογραφικές προσθήκες· βλ. Ηΐδρια, *Problèmes et approches de l'histoire ottomane. Un itinéraire scientifique de Kayseri à Eğriboz*, 4η έκδ. Isis, Ισταμπούλ 1997, σ. 21-65.

82. Αετωματική επιτύμβια στήλη του 380 μ.Χ., αριθμ. ευρετ. 296 Αρχαιολογικού Μουσείου Χαλκίδας.

83. Μαν. Χατζηδάκης, «Ανασκαφάι Λίμνης Ευβοίας», *ΠΑΕ* 1960, σελ. 324-328.

και οι πρόσοδοι οικισμών των σαντζακίων του Κάρλελι, Τρικάλων (Tirhala), Ευρίπου (Eğriboz), Μωριά (Mora), Ρόδου (Rodos), Iskodra, Dukakin, Ohri, Elbasan. Στις σελίδες 50-56 περιλαμβάνεται ο κανουνναμές του σαντζακίου του Ευρίπου. Αναλυτικά τα περιεχόμενά του είναι:

1. Κανονισμός τής Χαλκίδας και του βιλαετίου της Εύβοιας (Eğriboz). Δασμοί επί τροφίμων, υφασμάτων κ.λπ. (p. 50-51).
2. Κανονισμός τής πόλης και του βιλαετίου των Θηβών (İstefe). Δασμοί επί τροφίμων, υφασμάτων κ.λπ. Κανονισμός του πανηγυριού στο χωριό Βρασταμίτες (Rastamit) του προαναφερόμενου καζά (p. 51-53).
3. Κανονισμός τής πόλης και του βιλαετίου της Λιβαδιάς (Livadiya). Δασμοί επί τροφίμων, υφασμάτων κ.λπ. (p. 53-54).
4. Κανονισμός τής πόλης και του βιλαετίου της φημισμένης Λαμίας (İzdin). Δασμοί επί τροφίμων, υφασμάτων κ.λπ. Περί του φόρου ζύγισης του λουλακιού (p. 54-56).

Τη φορολογική αυτή νομοθεσία του σαντζακίου του Ευρίπου εξέδωσε το 1974 ο J. Alexander στη διδακτορική του διατριβή³. Ο Alexander εκδίδει το κείμενο του TT 367 και σε υπόμνημα παραθέτει τις διαφοροποιήσεις που παρατηρούνται στο αντίστοιχο κείμενο του κανουνναμέ του Tapu ve Kadastro 157. Επίσης παραθέτει τα τμήματα του TK 157, που δεν περιλαμβάνονταν στην πηγή TT 367⁴. Πρόσφατα ο A. Akgündüz επανεκδίδει στο πολύτομο

3. J. Alexander, *Toward a History of Post-Byzantine Greece: The Ottoman Kanunnames for the Greek Lands, circa 1500-circa 1600*, Columbia University 1974. Η διατριβή φωτοαναστατικά εκδεδωμένη κυκλοφόρησε στο εμπόριο το 1985. Στη σ. 35 δίνεται σύντομα η περιγραφή του TT 367: οι διαστάσεις, οι σελίδες και η χρονολογία του. Καταγράφονται επίσης οι κανουνναμέδες των περιοχών που περιλαμβάνονται στη δεδομένη πηγή (Eğriboz, σ. 50-56, Mora, σ. 110-113, Rodos - İstanköy, σ. 202 και Tirhala, σ. 224-229, που εκδίδονται από τον Alexander στη διδακτορική του διατριβή). Το τουρκικό κείμενο του κανουνναμέ του σαντζακίου του Ευρίπου από το TT 367 παρουσιάζεται στις σ. 137-163 και η αγγλική του μετάφραση αντίστοιχα στις σ. 304-334. Αναλυτικά: Kanun-i nefs-i Eğriboz maa vilâyet-i Eğriboz / Bab-i bacat ve mekûlât ve melbusat ve gayrihim, σ. 137-141· μτφ., σ. 304-308. Kanun-i nefs-i İstefe maa vilâyet-i İstefe el-mezbur / Bab-i bacat-i ve mekûlât ve melbusat ve gayrihim, σ. 145-149· μτφ., σ. 314-318. Ve kaza-i mezburde Rastamit nam kariyede olan panâyir kanunu, p. 149-150· μτφ., σ. 319. Kanun-i nefs-i Livadiye maa vilâyet-i Livadiye / Bab-i bacat ve mekûlât ve melbusat ve gayrihim, σ. 150-155· μτφ., σ. 320-325. Kanun-i nefs-i İzdin maa vilâyet-i İzdin el-mahrusa / Bab-i bacat ve mekûlât ve melbusat ve gayrihim, σ. 157-163· μτφ., σ. 328-334. Ο κανουνναμές των Θηβών και του πανηγυριού στο χωριό Βρασταμίτες μεταφράστηκε ελληνικά από την αγγλική μετάφραση του Alexander, βλ. Φ. Κ α λ α τ ζ ά κ η ε, *Ο θωμανικός καζάς των Θηβών στο 4^ο τέταρτο του 16ου αι. Δημογραφία και οικονομία στην πόλη και την ύπαιθρο* (διπλωματική εργασία στην Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών 1997, σ. 142-146).

4. J. Alexander, σ. 137-167 (έκδοση τουρκικού κειμένου), σ. 305-340 (αγγλική μετάφραση), και σ. 504-516 (πανομοιότυπα του TK 157).

έργο του το ίδιο κείμενο, σημειώνοντας μάλιστα ότι για πρώτη φορά εκδίδεται ο εν λόγω κανουνναμές⁵. Ο Akgündüz θεωρεί ότι το κατάστιχο TT 367 συντάχθηκε το έτος 927/1520.

II. Tapu ve Kadastro 157 (Tapu Kadastro Kuyûd-ı Kadime Arşivi, 'Αγκυρα)

Πρόκειται για αναλυτικό κατάστιχο στα 369 φύλλα του οποίου καταγράφεται ο πληθυσμός και οι φορολογικές πρόσοδοι των οικισμών στο σαντζάκι του Ευρίπου. Το κατάστιχο φέρει χρονολογία 10-20 Safer 977 (27 Αυγούστου-6 Σεπτεμβρίου 1569). Συντάχθηκε επί Σελίμ Β'. Ο κανουνναμές (2ν^ο-15ν^ο) περιλαμβάνει τις εξής ενότητες:

1. Κανονισμός τής Χαλκίδας και του βιλαετίου της Εύβοιας (2ν^ο-3r^ο). Δασμοί επί τροφίμων, υφασμάτων κ.λπ. (3ν^ο-4r^ο).
2. Κανονισμός τής πόλης και του βιλαετίου της Αθήνας (4r^ο-5ν^ο). Δασμοί επί τροφίμων, υφασμάτων κ.λπ. (6r^ο).
3. Κανονισμός τής πόλης και του βιλαετίου των Θηβών (6ν^ο-7r^ο). Δασμοί επί τροφίμων, υφασμάτων κ.λπ. (7ν^ο). Κανονισμός του πανηγυριού στο χωριό Βρασταμίτες (8r^ο).
4. Κανονισμός τής πόλης και του βιλαετίου της Λιβαδιάς (8r^ο-9r^ο). Δασμοί επί τροφίμων, υφασμάτων κ.λπ. (9r^ο-9ν^ο).
5. Κανονισμός των Σαλώνων ('Αμφισσα) (9ν^ο-10r^ο). Δασμοί επί τροφίμων, υφασμάτων κ.λπ. (10r^ο-10ν^ο).
6. Κανονισμός του Ζητουνίου (Λαμία) (10ν^ο-11ν^ο). Δασμοί επί τροφίμων, υφασμάτων κ.λπ. (11ν^ο-12r^ο). Περί του φόρου ζύγισης του λουλακιού (12ν^ο-13r^ο).
7. Κείμενο του adaletname (Liva-i Eğriboz'da şeri-i kavim ve kanun-i kadime muhalif ve mugayir olmağla defi ve refi olunan evza-i hâdise ve bid'at-i mütehadise beyan ve ayan eder) (13r^ο-15r^ο).

Ο πρώτος που εξέδωσε μέρος του κανουνναμέ αυτού του σαντζακίου είναι ο Ö. L. Barkan (1943). Ουσιαστικά παρουσίασε το πρώτο μέρος του κανουνναμέ (13 άρθρα), που αφορά την πόλη και το βιλαέτι του 'Εγριμποζ, καθώς και ορισμένα άρθρα του adaletname, όπου επικυρώνονται φορολογικές μεταρρυθμίσεις που αφορούν τα βιλαέτια του σαντζακίου. Δηλαδή ο Barkan εξέδωσε το πρώτο και το τελευταίο κεφάλαιο του κανουνναμέ⁶.

Από το ίδιο κατάστιχο, το TK 157, ο J. Kabdura έχει εκδώσει το 1962

5. A. Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukûti Tahlilleri*, Ισταμπούλ 1992, τ. 5, σ. 386-397.

6. Ö. L. Barkan, *XV ve XVI inci asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları, I: Kanunlar*, Ισταμπούλ 1943, σ. 341-343.

και 1964 τους κανουνναμέδες της 'Αμφισσας' και της Λαμίας⁸, χωρίς όμως και στις δύο περιπτώσεις να περιλάβει το τμήμα εκείνο που αναφέρεται στους δασμούς επί των αγοραπωλησιών που λαμβάνουν χώρα στην αγορά των δύο πόλεων.

Ολόκληρον τον κανουνναμέ του σαντζακίου της Εύβοιας, όπως καταγράφεται στο κατάστιχο TK 157, εξέδωσε η Hadiye Tunçer το 1962⁹.

Ο Alexander στη διατριβή του περιγράφει τα περιεχόμενα του κανουνναμέ και αναφέρει την έκδοση του Barkan και Kabdra (μόνον όμως αυτής της Λαμίας). Δεν αναφέρει την έκδοση της Hadiye Tunçer¹⁰. Όπως σημειώσαμε και παραπάνω, ο Alexander στο υπόμνημα της έκδοσης του κανουνναμέ από το TT 367 σημειώνει τις διαφορές που παρατηρούνται στο αντίστοιχο τμήμα του κανουνναμέ στο TK 157. Από το TK 157 εκδίδει τον κανονισμό της Αθήνας, των Σαλώνων και τον adaletname που δεν περιέχονταν στο TT 367, όπως επίσης και τον κανονισμό που ρυθμίζει τη λειτουργία του πανηγυριού στο χωριό Βρασταμίτες των Θηβών, επειδή το κείμενό του παρουσίαζε μεγάλες αποκλίσεις από το αντίστοιχο του TT 367¹¹. Η παράθεση των πανομοιότυπων του TK 157 στο τέλος του βιβλίου του μας επέτρεψε τον έλεγχο των υπαρχουσών εκδόσεων, αφού με βάση το οθωμανικό κείμενο διασαφηνίστηκαν αναγνώσεις, καλύφθηκαν παραλείψεις και σημεία που δημιουργούσαν αμφιβολίες στις εκδόσεις του κανουνναμέ αυτού¹².

Ο Akgündüz επανεκδίδει και αυτός στον έβδομο τόμο του έργου του μόνον τον adaletname και τους κανονισμούς της Αθήνας και των Σαλώνων, επειδή δεν περιλαμβάνονται στο TT 367. Θεωρεί περιττή τη δημοσίευση ή τον υπομνηματισμό του κειμένου των κοινών κανουνναμέδων, διότι, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει, οι διαφορές που παρουσιάζουν τα δύο κείμενα είναι της

7. J. Kabdra, «Zakonopolozenie ob Amfisse», *Vostochnye istochniki po istorii narodov jugo-vostocnoi i central'noi Evropy*, Μόσχα 1964, σ. 222-230 (με περίληψη στα γαλλικά: Le kanunname d'Amphissa).

8. J. Kabdra, «Le code ottoman (Kanunnâme) de Lamia. (Contribution à l'étude des sources historiques turques relatives à l'histoire de la Grèce)», *Sbornik Praci Filosofické Fakulty Brnenské University VIII* (1961), 175-190. Ο κανουνναμέδος μεταφράστηκε ελληνικά από τον Στέφανο Παπαδόπουλο, «Ο τουρκικός κώδικας (Kanunname) της Λαμίας», *Ελληνικά* 17 (1962), σ. 202-218.

9. Hadiye Tunçer, *Osmanlı İmparatorluğunda Toprak Hukuku, Arazi Kanunlari ve Kanun Açıklamaları*, Άγκυρα 1962, σ. 320-334.

10. J. Alexander, σ. 36.

11. J. Alexander, Κανονισμός Αθηνών: σ. 142-145 (μτφ., σ. 309-314). Κανονισμός του πανηγυριού στο χωριό Βρασταμίτες: σ. 150 (μτφ., σ. 319-320). Κανονισμός της 'Αμφισσας: σ. 155-157 (μτφ., σ. 325-328). Adaletname: σ. 163-167 (μτφ., σ. 335-340).

12. J. Alexander, σ. 504-516.

Ο κανουνναμέ του σαντζακίου του Ευρίπου

τάξεως μόνο του 5%¹³. Και στην περίπτωση αυτή δεν κάνει καμιά μνεία σε προηγούμενες εκδόσεις, ούτε καν σε αυτήν του Barkan ή της Tunçer.

III. Ms fonds turc ancien 85 (Bibliothèque Nationale de Paris)

Το 1983 η Marie-Magdeleine Lefebvre εκδίδει σε γαλλική μετάφραση μαζί με άλλους κανουνναμέδες ελλαδικών περιοχών και τον κανουνναμέ του σαντζακίου του Έγριμποζ (308r°-318v°), που εντόπισε στο χειρόγραφο 85 της Εθνικής Βιβλιοθήκης του Παρισιού. Το χφ 85 αντεγγραφή στα τέλη του 16ου αι. και περιλαμβάνει πράξεις που αφορούν διάφορους τομείς της διοικητικής μηχανής της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Η Lefebvre συγκρίνει το κείμενο του παρισινού χφ με την έκδοση της Tunçer· αναφέρεται στην έκδοση του Barkan, προφανώς όμως αγνοεί τις άλλες εκδόσεις του κανουνναμέ¹⁴.

Αναλυτικά τα περιεχόμενα της φορολογικής νομοθεσίας, όπως δίνονται από την Lefebvre:

1. Loi concernant la ville et la province d'Eubée. *Baş*, denrées, vêtements et autres [marchandises] (308r°-309v°).
2. Loi concernant la ville et la province d'Athènes. *Baş*, denrées, vêtements et autres [marchandises] (309r°-310v°, 311v°).
3. Loi concernant la ville et la province de Thèbes. *Baş*, denrées, vêtements et autres [marchandises]. Loi concernant la foire de Thèbes¹⁵ (310v°-311v°, 312r°-312v°).
4. Règlement concernant la ville et la province de Livadia. Chapitre concernant le *baş*, les denrées, les vêtements et autres [marchandises] (312v°-314r°).
5. Règlement concernant Salona. Chapitre concernant le *baş*, les denrées, les vêtements et autres [marchandises] (314r°-314v°).

13. A. Akgündüz, τ. 7, Ισταμπούλ 1994, σ. 502-515. Στην έκδοσή του το κεφ. «περί δασμών της Αθήνας» δεν έχει σχέση με το αντίστοιχο κείμενο του TK 157. Το κείμενο που εκδίδει ο Akgündüz ως κεφ. «περί δασμών της Αθήνας» ταυτίζεται με εκείνο που αφορά τους «δασμούς του βιλαετίου του Ευρίπου» του TK 157.

14. Marie-Magdeleine Lefebvre, «Actes ottomans concernant Gallipoli, la mer Egée et la Grèce au XVIe siècle», *Südost-Forschungen* 42 (1983), σ. 123-167, όπου παραθέτει τη σχετική με το χφ 85 βιβλιογραφία (στο ίδιο, σ. 124, σημ. 3 και 4). Το χφ περιγράφεται επίσης στη μελέτη του N. Beldiceanu, «Sur les Valaques des Balkans slaves à l'époque ottomane (1450-1550)», *Revue des Etudes Islamiques* 34 (1966), σ. 86-87.

15. Καθώς δεν είχαμε δυνατότητα αυτοψίας στο χφ 85 διατηρούμε μια επιφύλαξη ως προς την ταυτότητα του τοπωνυμίου «Θήβα» που μας παραδίδει η Lefebvre. Πρέπει να αναφερθεί ότι ούτε η Tunçer (σ. 326) στην έκδοσή της δίνει το τοπωνύμιο Rastamit (χωριό Βρασταμίτες), το οποίο ωστόσο αναφέρεται στο TK 157, που εκδίδει.

6. Loi concernant la ville et la province d'Izdin. Le chapitre concernant le droit de pesée de l'indigo (314v°-316v°).
7. [Additif à loi concernant la ville et la province d'Athènes] (316v°-317r°).
8. [Additif à loi concernant la ville et la province d'Eubée] (317r°).
9. [Additif à loi concernant la ville et la province de Thèbes] (317r°-317v°).
10. [Additif à loi concernant la ville et la province d'Eubée] (317v°-318v°).

Οι τίτλοι των τεσσάρων τελευταίων κεφαλαίων, όπως δείχνουν και οι αγκύλες, δόθηκαν από την εκδότρια. Ο τίτλος που τα στεγάζει είναι η καταληκτική πρόταση του κεφ. «περί του φόρου ζύγισης του λουλακιού»: «Ce passage concerne l'abolition de toutes sortes d'événements et de nouveautés illicites qui ont lieu dans le liva d'Eubée et qui sont contraires à la loi religieuse et à la loi coutumière anciennes»¹⁶.

IV. Muallim Cevdet Yazmaları, Evrak Kısmı, 40/02 (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı)

Ο κανονισμός του σαντζακίου του Ευρίπου που εκδίδουμε παρακάτω προέρχεται από ένα σπάραγμα καταστίχου (9 φύλλα). Λόγω των λίγων φύλλων του θεωρήθηκε από τους αρχειονόμους της Βιβλιοθήκης λυτό έγγραφο και κατατάχθηκε στην αρχειακή ενότητα των λυτών εγγράφων. Η αρχειοθέτηση και καταλογογράφηση του αρχείου του Muallim Cevdet δεν έχει ολοκληρωθεί. Ενδεχομένως λοιπόν να βρεθεί και το κατάστιχο από όπου αποσπάστηκε ο κανονισμός. Αυτός ήταν εξάλλου και ένας από τους λόγους που υπαγόρευαν τη δημοσίευσή του. Τα περιεχόμενα του εν λόγω κανονισμού είναι τα εξής:

1. Κανονισμός τής Χαλκίδας και του βιλαετίου της Εύβοιας. Δασμοί επί τροφίμων, υφασμάτων κ.λπ. (1b-2b).
2. Κανονισμός τής πόλης και του βιλαετίου της Αθήνας. Δασμοί επί τροφίμων, υφασμάτων κ.λπ. (3a-4a).
3. Κανονισμός τής πόλης και του βιλαετίου των Θηβών. Δασμοί επί τροφίμων, υφασμάτων κ.λπ. Κανονισμός του πανηγυριού στο χωριό Βρασταμίτες (4b-6a).
4. Κανονισμός τής πόλης και του βιλαετίου της Λιβαδιάς. Δασμοί επί τροφίμων, υφασμάτων κ.λπ. (6b-7b).
5. Κανονισμός τής Αμφισσας. Δασμοί επί τροφίμων, υφασμάτων κ.λπ. (8a-8b).
6. Κανονισμός τής πόλης και του βιλαετίου της Λαμίας. Δασμοί επί τροφίμων, υφασμάτων κ.λπ. (9a-9b).

16. Δεν αποτελεί επίσης χωριστό κεφάλαιο και στην έκδοση της Tunçer.

Το κείμενο των νόμων οι οποίοι ορίζουν τους αγορανομικούς και τελωνειακούς δασμούς των προϊόντων που πωλούνται στην αγορά τής Λαμίας είναι κολοβό: το σπάραγμα σταματά εκεί. Δεν φέρει καμιά χρονολογία στα 9 φύλλα του. Από παλαιογραφικής όμως άποψης είναι βέβαιο ότι ανήκει στον 16ο αι. Στη συνέχεια θα προσπαθήσουμε να το χρονολογήσουμε συγκρίνοντας το κείμενό του με αυτά των κανονισμών του σαντζακίου της Εύβοιας που έχουν δημοσιευθεί.

Σύγκριση των κειμένων των κανονισμών

Καταρχήν μια πρώτη παρατήρηση: από άποψη περιεχομένων οι κανονισμοί του TK 157, του παρισινού 85, και αυτού τής Δημοτικής Βιβλιοθήκης της Πόλης ταυτίζονται. Ως βάση για τη σύγκριση των τριών κειμένων χρησιμοποιήσαμε το TK 157, που είναι το πληρέστερο και χρονολογημένο. Παρακάμπτοντας τις επιμέρους διαφορές, θα σταθούμε σε ορισμένες βασικές, οι οποίες κατά τη γνώμη μας δίνουν και στοιχεία για τη χρονολόγηση του κειμένου μας, που ως απόσπασμα δεν φέρει χρονολογία. Αυτό που διαφοροποιεί το χφ της Δημοτικής Βιβλιοθήκης της Πόλης από τα άλλα δύο είναι η απουσία κάθε φορά τής τελευταίας φράσης στο κείμενο το σχετικό με την καταβολή δασμών κατά τις αγοραπωλησίες που λαμβάνουν χώρα στις αγορές των έξι πόλεων του σαντζακίου. Συγκεκριμένα στο χφ που εκδίδουμε δεν υπάρχουν τα εξής χωρία:

1. Από τον κανονισμό τής Εύβοιας:

«Ve nefis-i Eğriboz pazarından ipek ve sahtiyân ve keten ve sair meta', ki karadan âhar yere alup giden müslümandan yüzde iki akçe ve kefereden yüzde dört akçe gümrük alınmak buyurulmağın defter-i cedide kayit olundu»¹⁷ (Και καταγράφηκε στο νέο κατάστιχο η διαταγή που όριζε να πληρώνουν τελωνειακό φόρο οι μουσουλμάνοι δύο άσπρα στα 100 και [αντιστοίχως] οι άπιστοι τέσσερα άσπρα για μετάξι, δέρματα, λινάρι και άλλα εμπορεύματα που έφταναν μέσω στεριάς στην αγορά τής πόλης του Ευρίπου και προορίζονταν για άλλα μέρη).

2. Από τον κανονισμό τής Αθήνας¹⁸:

α) «Ve zikir olan nefis-i Atina keferesinden ösr-i şira alndığı takdirce mal-i padişahiye enfa olmağın muktaza-i şer'i-i şerif riayet olunup on beş medrede iki medre 'öşür alınmak buyurulmağın defter-i ce-

17. J. Alexander, σ. 141, και πανομοιότυπο σ. 505· πρβλ. επίσης Lefebvre, σ. 138.

18. J. Alexander, σ. 142, 145 και πανομοιότυπα σ. 506, 507· πρβλ. επίσης Lefebvre, σ. 139, 141.

dide kayit olundu» (Και καταγράφηκε στο νέο κατάστιχο η διαταγή που, κατά τον ιερό νόμο και το σουλτανικό συμφέρον, όριζε ότι η δεκάτη του μούστου που κατέβαλλαν, όπως αναφέρθηκε, οι άπιστοι κάτοικοι της Αθήνας πρέπει να είναι δύο μέτρα στα 15).

β) «Ve nefsi Arina pazarından rugan-i zeyt ve kirpas ve pirnokok ve makrama ve sahtiyân ve sabun ve sair meta', ki karadan âhar yere alup giden müslümanadn yüzde iki akçe ve kefereden yüzde dört akçe gümrük alınmak buyurulmağın defter-i cedide kayit olundu» (Και καταγράφηκε στο νέο κατάστιχο η διαταγή που όριζε να πληρώνουν τελωνειακό φόρο οι μουσουλμάνοι δύο άσπρα στα 100 και [αντιστοιχώς] οι άπιστοι τέσσερα άσπρα για λάδι, λινά υφάσματα, πρινοκόκκι, πετσέτες, δέρματα, σαπούνι και άλλα εμπορεύματα, που έφταναν μέσω στεριάς στην αγορά τής πόλης της Αθήνας και προορίζονταν για άλλα μέρη).

3. Από τον κανονισμό τής Θήβας:

«Ve nefsi İstefe'de ipek ve sahtiyân ve pirnokok ve kirpas ve sair meta', ki karadan âhar yere alup giden müslümandan yüzde iki akçe ve kefereden yüzde dört akçe gümrük alınmak buyurulmağın defter-i cedide kayit olundu»¹⁹ (Και καταγράφηκε στο νέο κατάστιχο η διαταγή που όριζε να πληρώνουν τελωνειακό φόρο οι μουσουλμάνοι δύο άσπρα στα 100 και [αντιστοιχώς] οι άπιστοι τέσσερα άσπρα για μετάξι, δέρματα, πρινοκόκκι, λινά υφάσματα και άλλα εμπορεύματα, που έφταναν μέσω στεριάς στην αγορά τής πόλης της Θήβας και προορίζονταν για άλλα μέρη).

4. Από τον κανονισμό τής Λιβαδιάς:

«Ve nefsi Livadiye'de pazarından kirpas ve pirnokok ve sahtiyân ve sair meta', ki karadan âhar yere alup giden müslümandan yüzde iki akçe ve kefereden yüzde dört akçe gümrük alınmak buyurulmağın defter-i cedide kayit olundu»²⁰ (Και καταγράφηκε στο νέο κατάστιχο η διαταγή που όριζε να πληρώνουν τελωνειακό φόρο οι μουσουλμάνοι δύο άσπρα στα 100 και [αντιστοιχώς] οι άπιστοι τέσσερα άσπρα για λινά υφάσματα, πρινοκόκκι, δέρματα και άλλα εμπορεύματα, που έφταναν μέσω στεριάς στην αγορά τής πόλης της Λιβαδιάς και προορίζονταν για άλλα μέρη).

5. Από τον κανονισμό τής Άμφισσας:

«Ve nefsi Salona pazarından ipek ve pirnokok ve sair meta', ki karadan âhar yere alip giden müslümandan yüzde iki akçe ve kefereden yüzde dört akçe gümrük alınmak buyurulmağın defter-i cedide ka-

19. J. Alexander, σ. 149 και πανομοιότυπο σ. 509· πρβλ. επίσης Lefebvre, σ. 144.

20. J. Alexander, σ. 155 και πανομοιότυπο σ. 511· πρβλ. επίσης Lefebvre, σ. 148.

yit olundu»²¹ (Και καταγράφηκε στο νέο κατάστιχο η διαταγή που όριζε να πληρώνουν τελωνειακό φόρο οι μουσουλμάνοι δύο άσπρα στα 100 και [αντιστοιχώς] οι άπιστοι τέσσερα άσπρα για μετάξι, πρινοκόκκι και άλλα εμπορεύματα, που έφταναν μέσω στεριάς στην αγορά τής πόλης της Άμφισσας και προορίζονταν για άλλα μέρη).

Στο χφ της Δημοτικής Βιβλιοθήκης της Πόλης, που μας παραδίδεται κολλοβό, δεν ολοκληρώνεται το κείμενο του κανονισμού τής Λαμίας, που κλείνει με το επίμαχο σημείο στο TK 157 και στο παρισινό χφ: «Ve nefsi İzdin pazarından ipek ve kirpas ve sahtiyân ve sair meta', ki karadan âhar yere alup giden müslümandan yüzde iki akçe ve kefereden yüzde dört akçe gümrük alınmak buyurulmağın defter-i cedide kayit olundu»²² (Και καταγράφηκε στο νέο κατάστιχο η διαταγή που όριζε να πληρώνουν τελωνειακό φόρο οι μουσουλμάνοι δύο άσπρα στα 100 και [αντιστοιχώς] οι άπιστοι τέσσερα άσπρα για μετάξι, λινά υφάσματα, δέρματα και άλλα εμπορεύματα, που έφταναν μέσω στεριάς στην αγορά τής πόλης της Λαμίας και προορίζονταν για άλλα μέρη).

Από τα παραπάνω χωρία, τα υπ' αριθμ. 1, 3, 4, 5 δεν υπάρχουν, όπως διαπιστώσαμε, και στο Tapu Tahrir 367. Κοινός παρονομαστής τούτων των αποσπασμάτων είναι ότι αναφέρονται σε ορισμένες ρυθμίσεις φορολογικές, που, όπως δηλώνεται στο κείμενο, καταχωρίστηκαν στο νέο κατάστιχο. Η απουσία αυτών μας κάνει να πιστεύουμε ότι το κείμενο της Δημοτικής Βιβλιοθήκης της Πόλης είναι αρχαιότερο αυτών που καταχωρίζονται στο Tapu ve Kadastro 157 και στον παρισινό κώδικα 85· συντάχθηκε επομένως μετά το Tapu Tahrir 367. Η απουσία των πέντε παραπάνω χωρίων από τον κανονισμό τού χφ της Δημοτικής Βιβλιοθήκης της Πόλης είναι το ακλόνητο επιχείρημα, το βασικότερο αποδεικτικό στοιχείο για τη χρονολόγησή του.

Το δεύτερο στοιχείο που διαφοροποιεί τον κανονισμό τής Δημοτικής Βιβλιοθήκης της Πόλης από αυτόν τού TK 157 και του παρισινού χφ 85 αφορά τη χωρητικότητα του medre του κρασιού στη Λιβαδιά. Στο κείμενό μας ισούται με 67 οκάδες, που είναι και το σωστό, βάσει των αντιστοιχιών που παραθέτει ο ίδιος ο γραφέας, ενώ στο TK 157, όπως και στο παρισινό χφ, ισούται με 60 οκάδες²³. Αν δεν πρόκειται για τυπογραφικό λάθος στην εργασία της Lefebvre, τότε θα πρέπει να θεωρήσουμε ότι ο παρισινός κώδικας 85 αντιγράφει το κείμενο του δεδομένου κανονισμού από το TK 157.

21. J. Alexander, σ. 157 και πανομοιότυπο σ. 512· πρβλ. και Lefebvre, σ. 150.

22. J. Alexander, σ. 161 και πανομοιότυπο σ. 513· πρβλ. και Lefebvre, σ. 153.

23. Βλ. σημείωση 49.

Η σειρά συνεπώς των κανουνναμέδων του σαντζακίου του Έγριμποζ, σύμφωνα με το σκεπτικό που αναπτύξαμε παραπάνω, διαρθρώνεται ως εξής:

1. Tapu Tahrir 367.
2. Χφ της Δημοτικής Βιβλιοθήκης της Πόλης.
3. Tapu ve Kadastro 157.
4. Ms fonds turc ancien 85.

Το τουρκικό κείμενο του κανουνναμέ πρόκειται να δημοσιευθεί στον προσεχή τόμο του Osmanli Arařtirmalari / Journal of Ottoman Studies (1997). Στη μετάφραση του κανουνναμέ που ακολουθεί οι φόροι και τα μέτρα αποδίδονται με τον ελληνικό τους τύπο, στις περιπτώσεις που έχει καθιερωθεί στην ελληνική βιβλιογραφία· σε παρένθεση παρατίθεται ο τουρκικός όρος. Οι λέξεις σε αγκύλες αποτελούν δικές μας προσθήκες προκειμένου το κείμενο να γίνει ευκρινέστερο. Στις σημειώσεις που συνοδεύουν τη μετάφραση σχολιάζονται ορισμένα μέτρα, προϊόντα και φόροι που δεν σχολιάστηκαν, ή παρερμηνεύθηκαν στις προηγούμενες εκδόσεις του κανουνναμέ του Ευρίπου.

Θεωρούμε καθήκον μας και από τη θέση αυτή να ευχαριστήσουμε τον βυζαντινολόγο Ηλία Αναγνωστάκη και τον συντάκτη του Λεξικού Μεσαιωνικής Ελληνικής Δημόδους Γραμματείας Αναστάσιο Καραναστάση για τη βοήθεια που γενναιόδωρα μας προσέφεραν.

(1b) Κανονισμός του λιβά του Ευρίπου

Κανονισμός τής πόλης και του βιλαετίου του Ευρίπου

1. Κάθε άπιστος που ενηλικιώνεται πληρώνει 25 άσπρα σπέντζα. Οι ανήλικοι δεν πληρώνουν. Επίσης οι παντρεμένοι άπιστοι πληρώνουν έξι άσπρα φόρο κοπής χόρτου (resm-i otluk)· δεν πληρώνουν οι άγαμοι και οι χήρες. Οι χήρες πληρώνουν έξι άσπρα σπέντζα.

2. Οι σπαχήδες και οι άλλοι μουσουλμάνοι καλλιεργητές οι εγκαταστημένοι στην πόλη του Ευρίπου καταβάλλουν δεκάτη δημητριακών ('ösr-i gallat), ένα κοιλό (kile) στα 10. Και για κάθε ζευγάρι (çift) δίνουν salariye ένα denk²⁴

24. Στο λεξικό του Sir James W. Redhouse, *A Turkish and English Lexicon*, Βηρυτός 1987, σ. 283 (denk=bale, half a horse-load, large package). Από πληροφορίες που κατατίθενται σε εκδομένους κανουνναμέδες εμμέσως σχηματίζουμε μια ιδέα για τη χωρητικότητα του denk. Πρέπει να ήταν μικρότερο από το φορτίο (yük), ενδεχομένως το μισό, αν κρίνουμε από τη φράση του κανουνναμέ τής Μαλάτίας: «yük başına ikişer akçe ve dengine bire akçe ve nisif dengine yarımşar akçe» (Barkan, σ. 114 § 14). Το ίδιο καταγράφεται και στον κανουνναμέ των Αδάνων: «Bazara satılmağa gelen keçe ve kepenek ve hali ve zeyt ve gön ... yüklerden ikişer para ahnub bir denk olsa

στάρι και κριθάρι, [δηλαδή] μισό [denk] στάρι και μισό κριθάρι. Το φορτίο (yük) που χρησιμοποιείται για το στάρι και το κριθάρι [στην πόλη του] Ευρίπου και στο νησί τής Εύβοιας είναι οκτώ κοιλά, σε σχέση με το κοιλό τής Ισταμπούλ. Το βάρος του είναι 160 οκάδες, [υπολογίζοντας] με βάση τη σουλτανική οκά (vakiyye-i sultani)²⁵.

3. Οι μουσουλμάνοι πληρώνουν δεκάτη ένα κοιλό στα 10 για φακές, κουριά, ρεβύθια και φασόλια. [Αντιστοίχως] οι άπιστοι δίνουν δεκάτη δύο κοιλά στα 15. Το ίδιο ισχύει για το στάρι, κριθάρι, κεχρί και βρώμη.

4. Για το πλυμένο και καθαρισμένο λινάρι δίνουν δεκάτη δύο δεμάτια (demed)²⁶ στα 15· το δεμάτι είναι 30 χειρόβολα (bağ)²⁷.

bir para ahnub nisif denk bir osmani alinur» (Akgündüz, τ. 5, σ. 608). Στον κανουνναμέ του Μοριά σημειώνεται το *denk hakkı* (φόρος) για το ρύζι (Akgündüz, τ. 6, σ. 621), ενώ *denk akçesi* (φόρος) σημειώνεται στον νόμο της πόλης Ράχοβα της Βουλγαρίας (βλ. Bistra Cvetkova, «Actes concernant la vie économique de villes et ports balkaniques aux XVe et XVIe siècles», *Revue des Etudes Islamiques* 40 (1972), σ. 384. Σε άλλους κανουνναμέδες το μέτρο αυτό εμφανίζεται σε ταρίφες τελωνειακών φόρων για υφάσματα, όπως τσόχα, ταφτάδες, μοχαίρ, καμιλό και γενικώς λεπτά, μαλακά μάλλινα υφάσματα: «ve sofun her elli kit'asi bir denk olup... tafta'nin her elli topi bir denk olup», βλ. Ö. Barkan, σ. 212 § 3 και 303· πρβλ. επίσης A. Akgündüz, τ. 5, σ. 283, 345. Σχετικά με το μέτρο αυτό J. Kabdara, «Poids et mesures employés dans les sandjaks balkaniques aux XVIe et XVIIe siècles. (Contribution à la métrologie ottomane)», *Sbornik Praci Filosofické Fakulty Brnenské University* 20 (1968), σ. 124.

25. Η πρόταση αυτή δεν περιλαμβάνεται στο TK 157 ούτε στο παρισινό χφ 85, από τα οποία λείπει ένας ολόκληρος στίχος, καθώς και από την επομένη φράση λείπουν οι δύο πρώτες λέξεις. Το χωρίο που δεν υπάρχει στο TK 157 και στο χφ 85 είναι: «Ve vezinde vakiyye-i sultanıyle yüz altmış vakiyyedir. § 3. Ve mercimekten ve bakladan...».

26. Πρόκειται για την ελληνική λέξη δεμάτι, με την οποία, όπως διαπιστώσαμε από εκδομένους κανουνναμέδες, ορίζεται το μέτρο για τη συλλογή τής δεκάτης δημητριακών, χόρτου ή λιναριού, βλ. Ö. Barkan, σ. 270 § 24, 301 § 9, 301 § 16· πρβλ. J. Alexander, σ. 194 και A. Akgündüz, τ. 6, σ. 624. Επίσης A. Akgündüz, τ. 2, σ. 292, 345· τ. 5, σ. 78, 273, 280, 301, 417, 422· τ. 9, σ. 510.

27. Στο λεξικό του Redhouse, σ. 119 (bağ=tie, bond, string, lace, bandage). Στο λεξικό του I. Χλωρού, *Kamus-i 'osmani, Λεξικόν Τουρκο-ελληνικόν*, Κωνσταντινούπολη 1899, σ. 320 πέραν των σημασιών αυτών σημειώνεται και το ot bağı=δέμα χόρτου, που προσιδιάζει στη χρήση του όρου στο κείμενό μας. Η ίδια αντιστοιχία (30 χειρόβολα, αποτελούν ένα δεμάτι) απαντάται και στον κανουνναμέ του Μοριά που περιλαμβάνεται στο TT 367 της εποχής του Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπή: «Ve otuz keten üskülüsüne bir demet derler», βλ. Ευαγγελία Μπαλάτ, «Οι κανουνναμέδες του Μοριά», *Ιστορία* 6 (1993), σ. 45, σημ. 63. Στον κανουνναμέ του σαντζακίου του Ευρίπου, πάντα στο TT 367, σημειώνεται ότι 31 bağ=1 demed (βλ. J. Alexander, σ. 138 και A. Akgündüz, τ. 5, σ. 387), ενώ στο TK 157 και στο Ms fond turc ancien 85 διαβάζουμε ότι 30 bağ=1 demed (βλ. J. Alexander, σ. 138, πρβλ. Lefebvre, σ. 135).

5. Για το σύσπορο βαμβάκι δίνουν δύο μπάλες (teker)²⁸ στις 15 ως δεκάτη· το βάρος μίας μπάλας είναι 4 οκάδες.

6. Μουσουλμάνοι και άπιστοι πληρώνουν δεκάτη, ένα προς δέκα, για τα καρύδια, αμύγδαλα, τα διάφορα φρούτα, κουκούλια και κάναβη· τίποτε παραπάνω.

7. Για τα αμπέλια τους οι μουσουλμάνοι κι οι φρουροί που ζουν στην πόλη του Ευρίπου πληρώνουν τέσσερα άσπρα φόρο (resm) στο στρέμμα (dönüm)· οι άπιστοι [αντιστοιχώς] οκτώ άσπρα και δεν δίνουν δεκάτη μούστου. Στα χωριά σε ό,τι αφορά τα αμπέλια καταβάλλουν δεκάτη μούστου ('ösr-i şira), δύο μέτρα (medre) στα 15. Το μέτρο αντιστοιχεί σε 40 κούζες (kûze)²⁹. Η κούζα είναι 550 δράμια (dirhem) και δύο μέτρα κάνουν ένα φόρτωμα (yük). Για τον μούστο που μπαίνει στο βαρέλι πληρώνουν δύο άσπρα φόρο σπιθαμής (resm-i karış).

8. Μουσουλμάνοι και άπιστοι καταβάλλουν δεκάτη για τα μελίσια ('ösr-i kovan), μία κυψέλη στις δέκα.

28. Στο λεξικό του Redhouse, σ. 1128 (teker=wheel, circular, round). Εξ ου και επιλέξαμε να μεταφράσουμε το μέτρο με τη λέξη «μπάλα», που χρησιμοποιείται ως όρος στην Ελλάδα για τη μέτρηση τόσο του βαμβακιού όσο και του χόρτου που προορίζεται για ζωοτροφή. Στο λεξικό του Ι. Χλωρού, σ. 547 αναφέρεται ότι από το μόριο teker προέρχεται η λέξη *değirmi*=σφαιρικός και *değirmen*=μύλος. Φυσικά το teker δεν έχει σχέση με το ταγάρι (*tağar*) που χρησιμοποιεί στην έκδοσή της η Marie-Magdaleine Lefebvre. Η ορθογραφία των δύο λέξεων είναι εντελώς διαφορετική, όπως εξάλλου και η χρήση των δύο μέτρων. Στον κανονισμό της Εύβοιας αναφέρεται ότι 1 teker=4 οκάδες· στον κανονισμό της Λαμίας υπάρχει η διευκρίνιση ότι 1 teker=4 οκάδες, όταν πρόκειται για σύσπορο βαμβάκι, και 264 δράμια (dirhem), όταν είναι καθαρό. Η χρήση των δύο teker, το ένα για το σύσπορο και το άλλο για το καθαρό βαμβάκι, μαρτυρεί ότι υπήρχε μία μόνο τιμή για τις δύο ποιότητες βαμβακιού, τουλάχιστον στον 16ο αι. Η χρήση του μεγάλου ή του μικρού teker συνδέεται με την ποιότητα του προϊόντος. Περί του teker, βλ. J. K a b d r a, «Poids et mesures», σ. 108 και Το υ ί δ ι ο υ, «Le code ottoman (kanunname) de Lamia», σ. 179.

29. Kûze: αραβική λέξη κατά τον Ι. Χλωρό, σ. 1441 που σημαίνει υδρία, λαγήνη. Στον κανονισμό του Ευρίπου 1 κούζα κρασιού ήταν 550 δράμια· οι 40 κούζες ήταν ένα μέτρο (medre), δηλαδή 55 οκάδες. Τα δύο μέτρα ισούτο με ένα φορτίο (yük), δηλαδή με 110 οκάδες. Στον κανονισμό της Εύβοιας στο TT 367 το ίδιο σε αναλογίες μέτρο αναφέρεται ως palayaça. Περί κούζας, βλ. J. K a b d r a, «Poids et mesures», σ. 118. Ο Ε. Κριαράς θεωρεί ότι είναι το κυπριακό μέτρο κούζα που αναφέρεται στον Μαχαίρα, βλ. Ε. Κ ρ ι α ρ ά ς, *Λεξικό της Μεσαιωνικής Ελληνικής Δημόδους Γραμματικής*, 1100-1669, τ. 8, Θεσσαλονίκη 1982, σ. 315· πρβλ. Λ ε ό ν τ ι ο ς Μ α χ α ι ρ ά ς, *Recital concerning the Sweet Land of Cyprus entitled «Chronicle»*, εκδ. S. M. Dawkins, τ. I, Οξφόρδη 1932, § 547. Βλ. επίσης Κ. Κ α ρ α π ο τ ό σ ο γ λ ο υ, «Ετυμολογικά ανάλεκτα», *Λεξικογραφικό Δελτίο* 14 (1982), σ. 268-270 και τη σημείωση της R e n é e K a h a n e, *Byzantinische Zeitschrift* 79 (1986), σ. 357.

9. Εισπράττεται ένα άσπρο για δύο πρόβατα, ως φόρος προβάτων (âdet aḡnam)· το ίδιο και για τα κατσίκια. Ένα άσπρο για δύο χοίρους ελεύθερης βοσκής είναι ο φόρος επί των χοίρων (bid'at-i hanâzir). Οι άπιστοι όμως που εκτρέφουν χοίρους στο σπίτι τους πληρώνουν ένα άσπρο φόρο για κάθε ζώο που σφάζουν³⁰.

10. Είναι νόμος στα χωριά όπου καταβάλλεται δεκάτη μούστου, οι τιμαριώτες να έχουν το μονοπώλιο (monopoly) επί δύο μήνες προκειμένου να πωλήσουν [τη δεκάτη που συγκέντρωσαν]. Όσο διαρκεί το μονοπώλιο ο μούστος του τιμαριώτη πωλείται δύο άσπρα ακριβότερα από την τιμή διατίμησης (narh). Μόνον όταν εκπνεύσει η περίοδος του μονοπωλίου (2a) επιτρέπεται στους ραγιάδες να πωλήσουν μούστο. Αν χωριά, που δεν παράγουν μούστο, αγοράσουν από άλλα και τον μεταφέρουν στο δικό τους, όπως και αν παραγωγά χωριά μεταφέρουν φορτία μούστου σε χωριά μη παραγωγά, πληρώνουν δασμό δύο άσπρα για κάθε φορτίο.

11. Για κάθε στρέμμα (dönüm) λιβαδιού που προορίζεται για την εκτροφή αλόγων, όπως και για κάθε στρέμμα κήπου (bostan), οι μουσουλμάνοι πληρώνουν τέσσερα άσπρα φόρο και οι άπιστοι οκτώ.

12. Για μύλους που λειτουργούν όλο τον χρόνο καταβάλλεται φόρος 30 άσπρων και 15 για όσους λειτουργούν έξι μήνες. Για γναφεία (kebe değirmen) που λειτουργούν έξι μήνες απαιτείται φόρος 15 άσπρων και 10 [για τα γναφεία] που λειτουργούν τέσσερις μήνες³¹.

13. Σε ό,τι αφορά τον φόρο διαχείμασης (resm-i kışlak) και βοσκής (resm-i otlak): αν πρόκειται για πρόβατα ή κατσίκες που έρχονται από αλλού ή από άλλα χωριά για να διαχειμάσουν και ξεκαλοκαιριάσουν στα βοσκοτόπια ενός χωριού, τότε μία φορά τον χρόνο απαιτείται η καταβολή φόρου βοσκής 17 άσπρων για κάθε κοπάδι πρόβατα ή κατσίκες. Αν όμως τα πρόβατα και οι κατσίκες ανήκουν σε κατοίκους του χωριού, που διαχειμάζουν και βόσκουν σε λιβάδια εντός των συνόρων του χωριού, τότε δεν απαιτείται φόρος βοσκής και διαχείμασης.

14. Για φόρο γάμου (resm-i arûs) τα κορίτσια πληρώνουν 30 άσπρα και οι χήρες 15.

15. Ο ραγιάς που θα εγκαταλείψει τη γη του (baştina) για να εγκατασταθεί σε άλλο χωριό υποχρεούται να αποζημιώσει με το ποσό των 75 άσπρων (gift bozan) τον σπαχή του, επειδή ακριβώς εγκατέλειψε τη γη του. Αν ασχοληθεί στον τόπο της [νέας] εγκατάστασής του με τη γεωργία, τότε πληρώνει

30. Πιθανότατα πρόκειται για τον φόρο resm-i bojik, τον οποίο πλήρωναν οι μη μουσουλμανικοί πληθυσμοί για τους χοίρους που έσφαζαν τα Χριστούγεννα.

31. Η φράση «και 10 άσπρα [για τα γναφεία] που λειτουργούν 4 μήνες» δεν υπάρχει στο TK 157 και στο χφ 85.

δεκάτη. Αν [πάλι] δεν επιδοθεί στην καλλιέργεια της γης, τότε πληρώνει έξι άσπρα καπνικό φόρο (resm-i duhan)³².

16. Την εποχή που συλλέγεται η σπέντζα, κάθε έγγαμος υποχρεούται να καταβάλει στον κύριο του τιμαρίου μία κότα και μία πίτα (boğaza)³³. Τα ίδια ακριβώς δίνουν και την εποχή του αλωνίσματος.

(2b) Δασμοί επί τροφίμων, ενδυμάτων κ.λπ.

1. Για κάθε φορτίο (yük) σταριού που φτάνει στην αγορά (pazar) προς πώληση, εισπράττονται δύο άσπρα δασμός (bağ) αν πρόκειται για φόρτωμα αλόγου, και ένα άσπρο για το φόρτωμα γαϊδάρου. Και για φορτίο κριθαριού, βρώμης, κεχριού και βίκου εισπράττεται ένα άσπρο στο φόρτωμα αλόγου και μισό άσπρο στο φόρτωμα γαϊδάρου.

2. Για φορτίο φακής, γυφτοφάσουλων, φασουλιών και ρεβυθιών εισπράττονται δύο άσπρα δασμός στο φόρτωμα αλόγου και ένα άσπρο στο φόρτωμα γαϊδάρου.

3. Για κάθε φόρτωμα αλόγου προκειμένου για φρούτα, κρεμμύδια και σκόρδα ο δασμός είναι ένα σολδίο (sorti)³⁴. Τρία σολδία κάνουν ένα άσπρο.

32. Πρόκειται για φόρο που πλήρωναν οι νεοεγκαταστημένοι πληθυσμοί, όσοι δεν είχαν ακόμη καταχωρισθεί σε κατάστιχα, ή οι πληθυσμοί που ήσαν νομάδες. Σχόλια για τον φόρο αυτό στις ελλαδικές περιοχές κατά τον 16ο αι., βλ. J. A l e x a n d e r, σ. 427-429. Πρβλ. επίσης B i s t r a C v e t k o v a, «Actes concernant la vie économique», σ. 351, σημ. 4. Για τον βυζαντινό φόρο, από τον οποίο προέρχεται και ο οθωμανικός, βλ. N. O i k o n o m i d e s, *Fiscalité et exemption fiscale à Byzance (IXe-XIe s.)*, Αθήνα 1996, σ. 29-31 και ευρετήριο.

33. Στον κανονισμό της Νικόπολης και της Σιλίστριας διαπιστώνουμε ότι μια φορά τον χρόνο οι ραγιάδες ήσαν υποχρεωμένοι να καταβάλουν στον σπαχή τους αυτό το «δώρο» στην περιοχή της Νικόπολης την εποχή του αλωνίσματος (Ö. B a r k a n, σ. 270 § 19, και J. K a b d r a, «Le kanunname du sandjak de Nikopol», *Sbornik Praci Filosofické Brnenské University* 14 (1967), σ. 43-67), ενώ στη Σιλίστρια την εποχή της συγκέντρωσης της σπέντζας, δηλαδή τον Μάρτιο (O i d i o s, σ. 275 § 15). Στον κανονισμό των Τρικάλων (O i d i o s, σ. 290 § 15), όπως και στην περίπτωση της Εύβοιας, δύο φορές τον χρόνο. Η B i s t r a C v e t k o v a συνδέει πολύ σωστά τον φόρο αυτό με τον βυζαντινό «ακνίσκιον», βλ. B i s t r a C v e t k o v a, «Influence exercée par certaines institutions de Byzance et des Balkans du Moyen Age sur le système féodal ottoman», *Byzantinobulgarica* 1 (1962), σ. 245-246. Η λέξη «μπογάτσα» δεν είναι βουλγαρική όπως υποστηρίζεται στην παραπάνω μελέτη. Ετυμολογείται από τη λατινική focacia και ως μπογάτσα, πογάτσα, μπουγάτσα πέρασε στις βαλκανικές γλώσσες και στην τουρκική, βλ. C h a r l e s d u F r e s n e D u C a n g e, *Glossarium ad Scriptores Mediae et Infimae Graecitatis*, Γκράτς 1958, σ. 1686, όπου καταγράφεται ως «φογάτσα». Βλ. επίσης, Φ. Κ ο υ κ ο υ λ έ s, *Βυζαντινός βίος και πολιτισμός*, τ. 5, Αθήνα 1952, σ. 118-119.

34. Όπως ήδη έχει επισημάνει ο Alexander πρόκειται για το σολδίο, σολδί που λόγω ροτακισμού γίνεται στο οθωμανικό κείμενο sorti, βλ. J. A l e x a n d e r, σ. 220, σημ. 2.

4. Για τα ξηρά σύκα εισπράττονται δύο άσπρα δασμός στο φόρτωμα αλόγου και ένα άσπρο στο φόρτωμα γαϊδάρου.

5. Για τα κουκουνάρια (küknar), καρύδια και αμύγδαλα εισπράττονται δύο άσπρα δασμός στο φόρτωμα αλόγου και ένα άσπρο στο φόρτωμα γαϊδάρου.

6. Για ένα φορτίο αγνού βουτύρου, μελιού, ρυζιού εισπράττονται δύο άσπρα και τέσσερα στο φορτίο λαδιού και μελισσοκεριού.

7. Για κάθε φορτίο υφάσματος —το ύφασμα πάει με το φορτίο— που φέρνουν έμποροι από την Προύσα ή τη Δύση (firengi kumas), πληρώνουν δασμό δύο άσπρα. Για ένα φορτίο κάπες (kebe), αστάρια (astar)³⁵, χοντρών μαλλινων υφασμάτων (aba) πληρώνουν δασμό δύο άσπρα.

8. Για φορτίο σανιδιών εισπράττεται ένα σολδίο. Δεν απαιτείται δασμός για φορτία κορμών δέντρων.

9. Από την πώληση σκλάβων, ανδρών και γυναικών, εισπράττονται τέσσερα άσπρα δασμός: δύο καταβάλλει ο πωλητής και δύο ο αγοραστής. Αν όμως ο σκλάβος έρθει με καράβι από τη θάλασσα, ο πωλητής οφείλει να καταβάλει 10 άσπρα και [μόνο] δύο ο αγοραστής.

10. Αν μουσουλμάνος φέρει μέσω θαλάσσης ύφασμα, τότε, μετά την εκτίμηση της αξίας του, πληρώνει τελωνειακό φόρο δύο άσπρα στα 100. Αν έρθει στο λιμάνι ύφασμα από το εξωτερικό, εισπράττονται πέντε άσπρα στα 100.

11. Κατά την πώληση γαϊδάρου, πωλητής και αγοραστής πληρώνουν από ένα άσπρο, δηλαδή σύνολο δύο άσπρα. Αν πωληθεί βόδι ή αγελάδα, ο πωλητής καταβάλλει ένα άσπρο [δασμό]: δεν απαιτείται τίποτε από τον αγοραστή. Για τα πρόβατα και τα κατσίκια που έρχονται από έξω για να πωληθούν στην αγορά εισπράττεται δασμός ένα άσπρο στα δύο κεφάλια. Ένα άσπρο εισπράττεται για τέσσερα πρόβατα ή κατσίκια που θα σφαγιαστούν. Για κάθε σφαγιαζόμενο βόδι και βουβάλι εισπράττεται δασμός ένα άσπρο. Δεν απαιτείται όμως καταβολή δασμού στην περίπτωση που πωληθεί στην αγορά κάποιο αρνί ή κατσίκι λιανικώς και όχι με το κοπάδι. Αν όμως πωληθούν [ζώα] με το κοπάδι, καταβάλλεται ένα άσπρο δασμός στα τρία κεφάλια.

Πρόκειται για μικρό νόμισμα διαδεδομένο στον ελλαδικό χώρο, βλ. Ε υ τ υ χ ί α Λ ι ά τ α, *Φλωρία δεκατέσσερα στένον γρόσια σαράντα. Η κυκλοφορία των νομισμάτων στον ελληνικό χώρο, 15ος-19ος αι.*, Αθήνα 1996, ευρετήριο. Απαντά στον κανονισμό της Κεφαλονιάς το 1546 (J. A l e x a n d e r, σ. 174, 384· πρβλ. επίσης A. A k g ü n d ü z, τ. 2, σ. 426), στα Τρίκαλα, Φάρσαλα και Λάρισα το 1506, 1521 και 1569 (J. A l e x a n d e r, σ. 96, 99, 116, 118, 272, 273, 288, 293· πρβλ. και A. A k g ü n d ü z, τ. 2, σ. 512, 516), στην Αυλώνα το 1520 και το Elbasan (A. A k g ü n d ü z, τ. 3, σ. 372, επίσης σ. 7, σ. 676). Αναφέρεται επίσης τον 16ο αι. σε κανονισμούς περιοχών Δυτικής Μακεδονίας, όπως Σέρβια (Serfiçe), Kastoria (Kesteriye) και Horpišta (J. A l e x a n d e r, σ. 48, 50, 220, 222, και A. A k g ü n d ü z, τ. 6, σ. 610, 613, 614, 646).

35. Σύμφωνα με τον Redhouse, σ. 84 (astar: brown cloth wrapped around the headgear of certain officers).

12. Για σιτηρά και φρούτα που έρχονται με καράβια προς πώληση, εισπράττεται δασμός σύμφωνα με το φορτίο, όπως έχει αναφερθεί.

(3a) Κανονισμός τής πόλης και του βιλαετίου της Αθήνας³⁶

1. Οι άπιστοι της επαρχίας (vilâyet) της Αθήνας, που ενηλικιώνονται, [συνεπώς] είναι ικανοί προς εργασία και κερδίζουν τα προς το ζην, πληρώνουν σπέντζα 25 άσπρα. Οι ανήλικοι δεν πληρώνουν σπέντζα. Τα νοικοκυριά (müzenec hâne) καταβάλλουν δύο άσπρα φόρο κοπής χόρτου (resm-i otluk). Οι άγαμοι και χήρες δεν πληρώνουν φόρο κοπής χόρτου. Οι χήρες πληρώνουν σπέντζα έξι άσπρα. Αν όμως μια χήρα έχει στην επικαρπία της ένα ζευγάρι (gift), [τότε] καταβάλλει ακριβώς 25 άσπρα σπέντζα.

2. [Οι άπιστοι] δίνουν δεκάτη και salariye για τα σιτηρά. Καταβάλλουν δύο κοιλιά στα δεκαπέντε ως δεκάτη των σιτηρών. Το φορτίο (yük) που χρησιμοποιείται στον καζά τής Αθήνας είναι 7½ κοιλιά, σε σχέση με το κοιλό τής Ισταμπούλ. Σε σχέση με το κοιλό, που χρησιμοποιούν οι ντόπιοι, είναι οκτώ κοιλιά.

3. Στην πόλη της Αθήνας αντί δεκάτης μούστου παλαιότερα κατεβάλλοντο δύο άσπρα στο φορτίο και ένα άσπρο στα τρία φορτία για salariye. Σήμερα καταβάλλονται τρία άσπρα για κάθε φορτίο. Επειδή όμως είναι επαχθής αυτή η φορολογία διατάχθηκε η επαναφορά τού προηγούμενου καθεστώτος.

4. Για τα φρούτα πληρώνουν δεκάτη. Αν οι φοροεισπράκτορες (mutasarrif) επιθυμούν να εισπράξουν τόν φόρο σε χρήμα, θα φέρουν εκτιμητή που θα υπολογίσει την τιμή τών φρούτων πάνω στα δέντρα. [Τότε] ως δεκάτη καταβάλλεται ένα άσπρο στα 10 και δεν απαιτείται salariye για τα φρούτα.

5. Αν μια χήρα έχει άγαμο γιο, πρέπει να πληρώνει για τον γιο της 25 άσπρα σπέντζα.

6. Πληρώνουν δεκάτη για τους κήπους.

7. Για φόρο γάμου (resm-i gerdek) τα κορίτσια πληρώνουν 30 άσπρα και οι χήρες 15.

8. Σε ό,τι αφορά τα πρόστιμα (cezağım), σύμφωνα με τη σουλτανική νομοθεσία, δίνεται το ήμισυ του ποσού που καταβάλλουν οι μουσουλμάνοι.

36. Σχετικά με την Αθήνα του 16ου αι., βλ. C. G. L o w e, «A description of Athens in 1588» (ανατύπωση από το περ. *Classical Studies* αφιερωμένο στα 70 χρόνια του Edward Capps), Πρίνστον 1936, σ. 233-242. Μια σύνοψή του στα ελληνικά συμπεριελήφθηκε στην εργασία του Κ. Σιμόπουλου, *Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα 333 μ.Χ.-1700. Δημόσιος και ιδιωτικός βίος, λαϊκός πολιτισμός, Εκκλησία και οικονομική ζωή από τα περιηγητικά κείμενα*, β' έκδοση, Αθήνα 1972, σ. 422-423. Λίστα των προϊόντων της Αθήνας δημοσιεύει στο περιηγητικό του κείμενο ο G. W h e l e r, *Voyage de Dalmatie, de Grèce et du Levant*, Παρίσι 1689, τ. II, σ. 408-409.

Κατ' αναλογία μ' αυτό να υπολογίζονται [τα ποσά που πρέπει να καταβάλουν] οι φτωχοί και πλούσιοι.

9. Μετά τη συλλογή τής δεκάτης του μούστου, να μην εισπράττεται δεκάτη για τον στεμφυλίτη (langer)³⁷. [Το κρασί αυτό] παρασκευάζεται ως εξής: αφού πατιέται μία φορά ο μούστος, μετά ρίχνουν νερό στα στέμφυλα (cibre)³⁸ του πατητηριού και τα πατούν ξανά. Από τούτο [το κρασί] να μην απαιτείται δεκάτη.

37. Ποτό που προέρχεται από τη ζύμωση στέμφυλων αναμειγμένων με νερό χωρίς προσθήκη ζάχαρης. Πρόκειται για τον δευτερία οίνο της αρχαιότητας, τον γνωστό ως τσιπουρίτη, βλ. D u C a n g e, σ. 779. Το κρασί που παράγεται από τον μούστο των σταφυλιών, ο «οίνος ο πρόρρογος», αναφέρεται και ως κεφαλιακός στο ποίημα «Φωτεινός» του Αριστοτέλη Βαλαωρίτη, βλ. *Ο οίνος στην ποίηση*, τ. 3: *Κρασί από κάθε τρύγο. Ο οίνος στην νεοελληνική ποίηση* (ανθολόγηση, μετάφραση, σχόλια: Αθηνά Γεωργαντά), Αθήνα 1995, σ. 104. Μέχρι σήμερα ο τσιπουρίτης οίνος στην Ικαρία ονομάζεται *λάγκυρος*, *λαγκυρός* στην Κοζάνη, *λάγκυρος* στην Κύθνο, Κρήτη κ.α. (Φ. Κ ο υ κ ο υ λ έ ς, τ. 5, σ. 292, σημ. 5). Ευχαριστούμε θερμά και από τη θέση αυτή την οινολόγο κ. Σταυρούλα Κουράκου-Δραγώνα για τις πληροφορίες που μας έδωσε γενναϊόδωρα. Στα πρόσφατα δημοσιευμένα Πρακτικά τού συνεδρίου, *Αμπελοοινική Ιστορία στο χώρο της Μακεδονίας και της Θράκης*, (Νάουσα 17-19 Σεπτ. 1993), Ίδρυμα ΕΤΒΑ, Αθήνα 1998, σ. 516 δημοσιεύεται μια παρέμβαση της κυρίας Σταυρούλας Κουράκου-Δραγώνα για τον «λάγκυρο». Παραθέτω το εν λόγω χωρίο: «Το *λάγκυρο* είναι ο δευτερίας οίνος της αρχαιότητας, που λεγόταν και ύστερος, της δευτέρας ποιότητας, Είναι αυτός που στη Γαλλία ονομάζεται *riquette* και απαγορεύεται η πώλησή του ως οίνου, μόνο αποστάζεται προς οινόπνευμα. Στην αρχαιότητα ήταν το κρασί τών δούλων και παρασκευαζόταν, όπως και σήμερα: αφού πατούσαν τα σταφύλια και έπαιρναν το γλεύκος, έριχναν νερό για να ξεπλύνουν τα στέμφυλα και τα ξαναπατούσαν. Αυτό επαναλαμβανόταν 2-3 φορές. Στη συνέχεια, άφηναν το έκλυμα που είχε πάρει σάκχαρο από τα στέμφυλα να ξαναζυμωθεί».

38. Κατά το λεξικό Redhouse, σ. 228 η ετυμολογία της λέξης *cibre* είναι ελληνική και σημαίνει τα στέμφυλα, δηλαδή ό,τι απομένει από τα πατημένα σταφύλια. Κατά τον Ν. Ανδριώτη πρόκειται για τουρκοταταρική λέξη, βλ. Ν. Α ν δ ρ ι ώ τ η ς, *Ετυμολογικό Λεξικό της κοινής Νεοελληνικής*, γ' έκδοση, Θεσσαλονίκη 1984, σ. 62. Ο G. Meyer την ετυμολογεί από τη λέξη *τσίκκα*, άγνωστης ετυμολογίας, από όπου προέρχεται οι λέξεις *τσίκκα* (=πέτσα του γάλακτος), το *τσίκουρο* ή *τσιπιδίς*, βλ. G. M e y e r, *Neugriechische Studien*, τ. II, Βιέννη 1894, p. 62. Η λέξη απαντά στον «Κρασοπατέρα», βλ. H. E i d e n e i r, *Krasopateras Kritische Ausgabe der Versionen des 16-18 Jahrhunderts*, Κολωνία 1988, σ. 156 και γλωσσάρι. Αναφέρεται το *cibre* και ως μέτρο κρασιού «*Iki cibr bir himl olur. Yirmi kelender, bir cibr olur*» (A. A g k ü n d ü z, τ. 6, σ. 674). Πρέπει να θεωρήσουμε ότι πρόκειται για μια άλλη ονομασία του *medre*, διότι γνωρίζουμε ότι 2 *medre*=1 *yük*. Όπως είδαμε ο κανονισμός τής Αθήνας αναφέρει ότι ο δευτερίας οίνος ή τσιπουρίτης δεν δεκατιζόταν. Δεν κατεβάλλετο δεκάτη και *salariye* για το κρασί αυτό, όπως σημειώνεται στη νομοθεσία του Βαγιαζίτ Β' (βλ. A. A g k ü n d ü z, τ. 2, σ. 58), του Σουλεϊμάν τού Μεγαλοπρεπή (A. A g k ü n d ü z, τ. 4, σ. 382) και του Κoca Nişancı Celâz-zâde επί εποχής τού Σελίμ Β' (A. A g k ü n d ü z, τ. 7, σ. 347). Πρβλ. επίσης τον κανονισμó τής Κεφαλονιάς, όπου και εκεί υπογραμμίζεται ότι οι άπιστοι δεν πληρώνουν δεκάτη και *salariye* για τον δευτερία οίνο (A. A g k ü n d ü z, τ. 2, σ. 423).

10. Για το λάδι εισπράττεται ένα λαγήνι (*desti*)³⁹ στα οκτώ. Το λεγόμενο *desti*, σ' ό,τι αφορά το λάδι, ζυγίζει πέντε σουλτανικές οκάδες και 264 δράμια.

11. Ο φόρος προβάτων (*âdet-i aġnâm*) εισπράττεται τον Απρίλη.

12. Οι μουσουλμάνοι πληρώνουν φόρο αμπελιών (*resm-i bâğat*) τέσσερα άσπρα ανά στρέμμα. Τα χωριά που δεν πληρώνουν χαράτσι (*haraç*) για τα αμπέλια τους⁴⁰ πληρώνουν δεκάτη μούστου, δύο μέτρα (*medre*) στα 15. Το μέτρο ισούται με 36 παλιάτσες (*palyaça*)⁴¹. Το βάρος της παλιάτσας είναι 354

39. Στον E. A. Sophocles, *Greek Lexicon of the Roman and Byzantine Periods (From B.C. 146 to A.D. 1100)*, [ανατύπωση 1887], τ. II, σ. 1076 (τέστον, ου, το, *testa, testum*=vessel). Βλ. επίσης Du Cange, σ. 1550, όπου μαρτυρείται ως *τέστα*. Σύμφωνα με τον Redhouse, σ. 1158, σημαίνει πήλινη κανάτα. Στην Πελοπόννησο ο Δ. Α. Πετρόπουλος αναφέρει ότι το δοχείο όπου φυλάσσεται το νερό ονομαζόταν ως τελευταία «τέστα». Εικάζει ότι η ετυμολογία του προέρχεται από τον «ξέστη» (λατινικά *sextarius*), βλ. Δ. Α. Πετρόπουλος, «Συμβολή εις την έρευναν των λαϊκών μέτρων και σταθμών». *Επετηρίς του Λαογραφικού Αρχείου* 7 (1952), σ. 83. Περί του ξέστη (*ξέστα, ξεστίν*), βλ. E. Κριάρης, τ. 12, Θεσσαλονίκη 1993, σ. 77. Δεν μπορούμε με βεβαιότητα να υποστηρίξουμε ότι ο βυζαντινός και μεσαιωνικός ξέστης, που απαντά και στην Αθήνα ως μέτρο ελαίου=5¹/₂ οκάδων (βλ. Φ. Κοκουλές, τ. 5, σ. 184, σημ. 6), είναι το οθωμανικό *desti*. Ως μέτρο λαδιού το *desti* αναφέρεται σε χειρόγραφο του Καισαρίου Δαπόντε: «Από Αυγούστου κβ' του αφοβ' [1772] έτους οπου ανεχώρησα από του Χλωροποτάμου, ως ανωτέρω γράφω, έως του αγίου Πάσχα του αφογ' [1773], έλαβα από το Χλωροποτάμου, κοντά εις τα 6 μουζούρια στάρι, το φαγι μου, οπου το έδωκα εις το Κουτλουμουσί, ως ανωτέρω γράφω, και 3 τεστία λάδι, το τεστί οκάδες [δεν σημειώνει πόσες οκάδες], βλ. Σ. Ν. Καραδάς, «Χειρόγραφο με αυτόγραφες σημειώσεις του Καισαρίου Δαπόντε», *Αφιέρωμα στον Εμμανουήλ Κριαρά. Πρακτικά Επιστημονικού Συμποσίου*, 3 Απριλίου 1987, Θεσσαλονίκη 1988, σ. 208-209. Στον κανονισμό της Αθήνας ορίζεται ότι ένα *desti* ισούται με 5 οκάδες και 264 δράμια. Στο τμήμα του κανονισμού που αφορά τους δασμούς της αγοράς στην πόλη της Αθήνας (βλ. αμέσως παρακάτω) η χωρητικότητα ενός *desti* λαδιού ορίζεται ότι είναι 17 lt. (=5¹/₂ οκάδες περίπου). Τον 16ο αι. απαντά ως μέτρο κρασιού σε κανονισμούς της Πελοποννήσου, όπου στην Πάτρα 7 *desti*=1 *yük*, ενώ στο Χλωμούτσι 6 *desti*=1 *yük* ή 3 *desti*=1 *medre* (J. Alexander, σ. 192, 369). Στην Κρήτη επίσης είναι μέτρο κρασιού, ίσο με 10 οκάδες, βλ. Ν. Σταυρινίδης, *Μεταφράσεις τουρκικών εγγράφων αφορώντων εις την ιστορίαν της Κρήτης*, τ. Γ' (έγγραφα της περιόδου 1694-1715), Ηράκλειο 1978, σ. 120.

40. Βλ. το κεφ. «The Nature of Possession Rights under the Tapu System» στο *An Economic and Social History of the Ottoman Empire 1300-1914*, (εκδ. H. Inalcik - D. Quartaert), Cambridge University Press 1994, σ. 110-114.

41. *Palyaça*, μέτρο κρασιού που απαντάται στους κανονισμούς των καδηλικίων της Αθήνας και της Λιβαδιάς. Στην Αθήνα μία *palyaça* ήταν 354 δράμια (*dirhem*). Οι 36 *palyaça* αποτελούσαν ένα μέτρο (*medre*), δηλαδή 31,86 οκάδες. Στη Λιβαδιά, κατά την πηγή μας, μία *palyaça* ήταν 5 lt προς 133 δράμια (=665) δράμια. Οι 40 *palyaça* αποτελούσαν ένα *medre* των 67 οκάδων. Σύμφωνα με τον κανονισμό του TK 157 και στο παρισινό χφ 85, ένα μέτρο (*medre*) ζύγιζε 60 οκάδες. Ο Schilbach σημειώνει στην Εύβοια το βενετικό μέτρο *rajaza* ή *parenz*, από το οποίο προφανώς πρέπει να κατάγεται η *palyaça*

δράμια. Σε ό,τι αφορά τον φόρο σπιθαμής (*resm-i kariş*): όταν ο μούστος μπει στα βαρέλια, πληρώνουν φόρο δύο άσπρα για κάθε σπιθαμή.

13. Σχετικά με τη δεκάτη μελισσιών: μουσουλμάνοι, άνδρες των φρουρών, και άπιστοι πληρώνουν δεκάτη ένα μελίτσι στα δέκα.

14. Ο φόρος προβάτων (*âdet-i aġnâm*) που εισπράττεται είναι ένα άσπρο για δύο πρόβατα. Το ίδιο ισχύει και για τα κατσίκια. Ένα άσπρο για δύο χοίρους ελεύθερης βοσκής (3b) είναι ο φόρος επί των χοίρων. Ένα άσπρο στο κεφάλι πληρώνουν οι άπιστοι όταν σφάζουν τους χοίρους που εκτρέφουν στα σπίτια τους.

15. Είναι νόμος στα χωριά, που καταβάλλουν δεκάτη μούστου, οι τιμαριώτες να έχουν το μονοπάτι επί δύο μήνες προκειμένου να πωλήσουν τη δεκάτη τους. Όσο διαρκεί το μονοπάτι, ο μούστος του τιμαριώτη πωλείται δύο άσπρα ακριβότερα από την τιμή διατίμησης. Αναφέρεται ότι επί δύο μήνες απαγορεύεται οι ραγιάδες να πωλήσουν μούστο. Αν χωριά, που δεν παράγουν μούστο, αγοράσουν από άλλα χωριά και τον μεταφέρουν στον τόπο τους, όπως και αν παραγωγά χωριά μεταφέρουν φορτία μούστου σε χωριά μη παραγωγά, πληρώνουν δασμό δύο άσπρα για κάθε φορτίο.

16. Για μύλους που λειτουργούν όλο τον χρόνο καταβάλλεται φόρος (*resm-i asiyab*) 30 άσπρα και 15 για όσους λειτουργούν έξι μήνες. Για γναφεία (*kebe deġirmen*) που λειτουργούν έξι μήνες απαιτείται φόρος 15 άσπρων.

17. Σε ό,τι αφορά τον φόρο βοσκής (*resm-i otlak*) και διαχειμάσης (*resm-i kişlak*): αν έρθουν στα σύνορα ενός χωριού πρόβατα από άλλες διοικητικές περιφέρειες (*kadılık*) ή από άλλα χωριά, για να διαχειμάσουν και να ξεκαλοκαιριάσουν στα βοσκοτόπια του χωριού, τότε μία φορά τον χρόνο απαιτείται η καταβολή φόρου βοσκής 25 άσπρων για κάθε κοπάδι προβάτων. Αν όμως πρόκειται για πρόβατα και κατσίκια τα οποία ανήκουν στο χωριό και διαχειμάζουν και ξεκαλοκαιριάζουν σε λιβάδια εντός των συνόρων του χωριού, τότε δεν απαιτείται φόρος βοσκής και διαχειμάσης.

18. Ο ραγιάς που θα εγκαταλείψει τη γη του (*baştina*), όπου και αν εγκατασταθεί, όπου και αν βρεθεί, υποχρεούται να αποζημιώσει με το ποσό των 75 άσπρων (*çift hozan*) τον σπαχή του. Αν ασχοληθεί στον τόπο της [νέας] εγκατάστασής του με την καλλιέργεια γης, τότε πληρώνει δεκάτη. Αν [πάλι] δεν ασχοληθεί με τη γεωργία, τότε πληρώνει έξι άσπρα φόρο καπνικό (*resm-i duhan*).

της οθωμανικής περιόδου, βλ. E. Schilbach, *Byzantinische Metrologie*, Μόναχο 1970, σ. 154. Κατά τον Πετρόπουλο «η παλιάτσα ή παλιάσα, μπαλιάτσα ήτο πήλινον δοχείον εν χρήσει παλαιότερον εις τα νήσους. Εις Κυκλάδας είχε χωρητικότητα 7-10 οκάδων. Εις Κεφαλληνίαν η εκεί εν χρήσει εις παλαιότερους χρόνους παλιάτσα ήτο δοχείον χωρούν περί τας 10 πίντας, ήτοι περί τας 20-26 οκάδες. Εν Αιτωλία με το όνομα παλιάτσα ή μπαλιάτσα ήτο γνωστόν δοχείον εισαγόμενον εκ του εξωτερικού ως και κέντημα απεικονίζον το δοχείον» (βλ. Α. Πετρόπουλος, σ. 84).

(4a) Δασμοί επί τροφίμων, ενδυμάτων κ.λπ.

1. Για κάθε φορτίο σταριού, κριθαριού, βίκου, βρώμης και άλλων δημητριακών που φτάνουν στην αγορά προς πώληση, εισπράττεται ένα άσπρο δασμός (baş).
2. Για κάθε φορτίο ρυζιού που φτάνει [στο παζάρι] και πωλείται, εισπράττονται δύο άσπρα δασμός.
3. Για κάθε φορτίο λαδιού, που βγαίνει από την πόλη για να πωληθεί στα χωριά και στις κωμοπόλεις, εισπράττονται τέσσερα άσπρα. Δεν πληρώνει ο πωλητής. Μέτρο για το λάδι είναι το λαγήνι (desti), του οποίου το βάρος ισούται με 17 λίτρα.
4. Για ένα φορτίο μελιού, κουκουνάρια, καρύδια και αμύγδαλα εισπράττονται δύο άσπρα.
5. Για ένα φορτίο μαύρου και arakı⁴² σαπουνιού που εξάγεται προς πώληση εισπράττονται δύο άσπρα ως δασμός εξαγωγής (şikar başı).
6. Δεν εισπράττεται δασμός για τα φορτία κορμών δέντρων και σανιδιών.
7. Κατά την αγοραπωλησία σκλάβων, είτε πρόκειται για άνδρες είτε για γυναίκες, πωλητής και αγοραστής καταβάλλουν από δύο άσπρα ο καθένας, συνολικά δηλαδή εισπράττονται τέσσερα άσπρα.
8. Αν πωληθεί βόδι ή αγελάδα, ο πωλητής καταβάλλει ένα άσπρο [δα-

42. Ο όρος απαντάται επίσης σε ένα φερμάνι που αφορά την παρασκευή σαπουνιού στη Φώκαια (Foçe) της Σμύρνης. Βλ. H. İnalcık, «Bursa Şe'ıye Sicillerinde Fatih Sultan Mehmed'in Fermanları», *Bulleten XI/44* (1947), σ. 700, Marie-Magdeleine Lefebvre, «Quinze firmans du sultan Mehmed le Conquerant», *Revue des Etudes Islamiques XXXIX* (1971), σ. 161. Σε σημείωση η Lefebvre διευκρινίζεται αν πρόκειται για σαπούνι του Ιράκ και δηλώνει ότι ο όρος απαντάται και στον κώδικα του σουλτάνου Σελίμ Α' (1512-1520) που εξέδωσε η A. S. Tveritina, *Kniga zakonov sultana Selima I*, Μόσχα 1969, σ. 120 (fol. 18a). Ο Alexander μεταφράζει το arakı sabun ως «μυρωδάτο σαπούνι» (J. Alexander, σ. 313). Στα λεξικά που αναζητήσαμε τη λέξη, που είναι γραμμένη με ayin, ακριβώς όπως η λέξη rakı (rakı), δεν βρήκαμε άλλη σημασία από αυτήν που δηλώνει προέλευση από το Ιράκ. Μόνο σε ένα τουρκοελληνικό λεξικό απαντήσαμε τη λέξη arakiye=λεπτόν και λευκόν κάλυμμα κεφαλής, voir A. V. Tofilaktidis, *Türkçe Rumca Sözlük, Λεξικόν Τουρκο-Ελληνικόν*, [Ισταμπούλ] 1960, σ. 39. Θεωρήσαμε χρήσιμο να καταθέσουμε αυτήν τη μαρτυρία, διότι στο κείμενο του κανονισμού με το arakı σαπούνι αντιδιαστέλλεται από το μαύρο σαπούνι. Σίγουρα λοιπόν επρόκειτο για άλλη ποιότητα από το «μαύρο» σαπούνι. Άραγε συνδυάζονται οι λέξεις arakı και arakiye που εντοπίσαμε στο λεξικό του Θεοφυλακτίδη, ώστε να υποστηρίξουμε ότι το arakı σαπούνι είναι το «λευκό» σαπούνι; Γλωσσολογικές έρευνες για τη λέξη arakı-irakı μπορεί να λύσουν μελλοντικά το πρόβλημα. Ενδιαφέρουσες πληροφορίες για την παρασκευή του σαπουνιού τον 16ο αι. καταχωρίζονται στο «Κανονισμός τής σιάλας της Τρίπολης» (979/1571), βλ. R. Mantran, J. Sauvaget, *Règlements fiscaux ottomans. Les provinces syriennes*, Βηρυτός 1951, σ. 69-70.

σμό]· δεν απαιτείται τίποτε από τον αγοραστή. Αν όμως έχουν σφαγιασθεί, αμέσως ο πωλητής καταβάλλει ένα άσπρο. Κατά την πώληση αλόγου, μουλαριού και υποζύγιου πωλητής και αγοραστής πληρώνουν από δύο άσπρα· για γαϊδούρι πωλητής και αγοραστής πληρώνουν από ένα άσπρο.

9. Αν στο παζάρι έρθει προς πώληση σίδηρος⁴³, εισπράττονται δύο άσπρα δασμός.

10. Εισπράττονται δύο άσπρα για κάθε φορτίο τσόχας, υφάσματος, αμπά και ασταριού. Ένα άσπρο είναι ο δασμός για τις μαλλιαρές κάπες και μισό άσπρο για όσες δεν είναι μαλλιαρές.

11. Για τα ξηρά σύκα, αγλάδια και βερύκοκκα που έρχονται από έξω εισπράττονται δύο άσπρα δασμός στο φορτίο.

12. Σχετικά με τον δασμό τών προβάτων, κατσικιών, εριφιών και αρνιών ισχύει [και σ' αυτήν την περίπτωση] ο νόμος του Ευρίπου, ο οποίος παρατίθεται παρασπανά στη νομοθεσία του Ευρίπου.

(4b) Κανονισμός τής πόλης και του βιλαετίου της Θήβας

1. Κάθε άπιστος που ενηλικιώνεται πληρώνει 25 άσπρα σπέντζα. Οι ανήλικοι δεν πληρώνουν. Επίσης οι παντρεμένοι άπιστοι πληρώνουν έξι άσπρα φόρο κοπής χόρτου· δεν πληρώνουν οι άγαμοι και οι χήρες, αλλά οι χήρες πληρώνουν έξι άσπρα σπέντζα.

2. Οι μουσουλμάνοι οι εγκαταστημένοι στην πόλη της Θήβας καταβάλλουν δεκάτη δημητριακών, ένα κοιλό στα 10. Οι Ρωμιοί άπιστοι για τα διάφορα σιτηρά, βαμβάκι, λινάρι, κίμινο⁴⁴, γλυκάνισο, στάρι, κριθάρι και λοιπά δημητριακά καταβάλλουν δεκάτη, δύο κοιλιά στα 15. Και το φόρτωμα που χρησιμοποιείται στη Θήβα είναι 6½ κοιλιά, [λογαριάζοντας με] το κοιλό τής Ισταμπούλ.

3. Οι μουσουλμάνοι οι εγκαταστημένοι στην πόλη της Θήβας πληρώνουν πέντε άσπρα φόρο αμπελιών (resm-i dönüm) στο στρέμμα. Οι Ρωμιοί άπιστοι καταβάλλουν δεκάτη μούστου ('öşr-i şıra), δύο μέτρα στα 15 συμπεριλαμβανομένης και της salariye. Όταν ο μούστος μπει στα βαρέλια, τον μετράνε και για κάθε σπιθαμή μούστου απαιτείται δύο άσπρα φόρος σπιθαμής (resm-i karış). Και οι Αρβανίτες άπιστοι πληρώνουν πέντε άσπρα φόρο αμπελιών για κάθε στρέμμα και τίποτε άλλο πέραν τούτου. Είναι νόμος στα χωριά, όπου καταβάλλεται δεκάτη μούστου, οι τιμαριώτες να έχουν το μονοπώλιο επί δύο

43. Στο κείμενο υπάρχει η λέξη demur (=σίδηρος), αλλά πρέπει να θεωρήσουμε ότι το άρθρο του νόμου αναφέρεται σε σιδηρά αντικείμενα που εισάγονται προς πώληση στην αγορά τής πόλης.

44. Η λέξη «κίμινο» δεν περιλαμβάνεται στο TK 157 και στο Ms fonds turc ancien 85.

μήνες προκειμένου να πωλήσουν τη δεκάτη τους. Όσο διαρκεί το μονοπάλιο, ο μούστος του τιμαριώτη πωλείται δύο άσπρα ακριβότερα από την τιμή διατίμησης. Αναφέρεται ότι επί δύο μήνες απαγορεύεται οι ραγιάδες να πωλούν μούστο.

4. Από τους Ρωμιούς και τους Αρβανίτες άπιστους εισπράττεται δεκάτη κήπων, δύο άσπρα στα 15.

5. Μουσουλμάνοι και άπιστοι, Ρωμιοί και Αρβανίτες, πληρώνουν δεκάτη για τα μελίσια, ένα μελίσι στα 10.

6. Ο φόρος προβάτων (*âdet-i âğnam*) είναι ένα άσπρο για δύο πρόβατα· το ίδιο ισχύει και για τα κατσίκια. Ο φόρος για τα μαντριά (*resm-i ağıl*) είναι πέντε άσπρα για κάθε μαντρί.

7. Και για τους μύλους που λειτουργούν ολόκληρο τον χρόνο, οι Ρωμιοί άπιστοι πληρώνουν φόρο 80 άσπρων, 30 άσπρα πληρώνουν οι Αρβανίτες άπιστοι για τους μύλους τους που λειτουργούν τον χειμώνα. Για τα γραφεία εισπράττεται φόρος 15 άσπρων.

8. Στο βιλαέτι αυτό δεν πληρώνουν *resm-i çift* και *resm-i bennak*. Αν οι εγγεγραμμένοι ως άγαμοι παντρευτούν, τότε πληρώνουν έξι άσπρα φόρο κοπής χόρτου (*resm-i otluk*).

9. Οι νομάδες άπιστοι (*haymane*)⁴⁵ που δεν συμπεριελήφθησαν στο κατάστιχο του κεφαλικού φόρου δίνουν από 30 άσπρα στον αρχηγό τους.

10. Αν ένας ραγιάς πεθαίνοντας δεν αφήνει πίσω του αρσενικό παιδί ή αδελφό, τότε οι σπαχήδες παραδίδουν τη γη του σε κάποιον άλλο με παραχωρητήριο έγγραφο (*tapu*). Στην περίπτωση που δεν υπάρχουν κληρονόμοι, ένας ειδικός υπάλληλος του κράτους (*mefkufci*) παραλαμβάνει τα σπίτια, τα αμπέλια, τους μύλους και το υπόλοιπο της περιουσίας. Και αυτοί που δεν υπάγονται στην κατηγορία των ραγιάδων πληρώνουν τους φόρους των ραγιάδων.

11. Οι κεραμοποιοί πληρώνουν (5a) για κάθε φούρνο 10 άσπρα.

12. Και για το πρινοκόκι (*prnokok*)⁴⁶ εισπράττεται ένα άσπρο στα 10.

45. H. İnalcık, «The Problem in the Relationship Between Byzantine and Ottoman Taxation», *Akten des XI Internationalen Byzantinisten-Kongresses 1958*, Μόναχο 1960, σ. 240: «The Ottoman laws recognized a class of peasants who were not recorded in the *defters*, registers, and called *hârij-re'âyâ*, that is outsiders, or *hârij-nomads*. They could go around freely and work on other people's lands as workers while the *re'âyâ*, peasants recorded in the registers, could not leave their land and timar-holders». Πρβλ. επίσης Βέρρα Μουτσαφτσίεβα, *Αγροτικές σχέσεις στην Οθωμανική αυτοκρατορία (15ος-16ος αι.)*, μτφ. Ουρανία Ασρινάκη - Ευαγγελία Μπαλτά, πρόλογος Ευαγγελία Μπαλτά, Αθήνα 1990, σ. 83.

46. Βαφική και στυπτική ουσία που παράγεται από παράσιτο έντομο (*kermes bahinii* ή *kermes vermilio* ή *coccus Ilcicis*) το οποίο την άνοιξη εναποθέτει τα αυγά του ως

Για το μεταξωτό νήμα (*ibrişim*) και τα κουκούλια πληρώνουν δεκάτη ένα δράμια στα 10.

13. Ο φόρος επί των χοίρων είναι ένα άσπρο για δύο χοίρους ελεύθερης βοσκής. Ένα άσπρο για κάθε κεφάλι πληρώνουν οι άπιστοι, όταν σφάζουν τους χοίρους που εκτρέφουν στα σπίτια τους.

14. Αν κάποιος φυτέψει ένα αμπέλι, πληρώνει τον πρώτο χρόνο πέντε άσπρα στρεμματικό φόρο. Αργότερα, εφόσον το αμπέλι δεν δίνει καρπό, δεν πληρώνει τίποτε. Αν χωριά, που δεν παράγουν μούστο, αγοράσουν από άλλα χωριά και τον μεταφέρουν στον τόπο τους, όπως και αν παραγωγά χωριά μεταφέρουν φορτία μούστου σε χωριά μη παραγωγά, πληρώνουν δασμό δύο άσπρα για κάθε φορτίο.

15. Αν στην περιοχή ενός χωριού έρθουν από άλλες διοικητικές περιφέρειες Βλάχοι [με τα κοπάδια τους] για να διαχειμάσουν, πληρώνουν 25 άσπρα φόρο διαχείμασης (*resm-i kışlak*).

16. Και οι Εβραίοι⁴⁷ που ήρθαν από τη Δύση πληρώνουν κεφαλικό φόρο και σπέντζα 25 άσπρων· δεν πληρώνουν φόρο κοπής χόρτου (*resm-i otluk*).

17. Οι μουσουλμάνοι οι εγκαταστημένοι στις πόλεις δεν πληρώνουν παρά μόνο δεκάτη.

18. Και σε ό,τι αφορά τα λιβάδια και τους κήπους οι μουσουλμάνοι δίνουν για κάθε στρέμμα τέσσερα άσπρα.

19. Οι Βλάχοι που έρχονται με τα κοπάδια τους από έξω, ή από άλλα χωριά για να διαχειμάσουν και ξεκαλοκαιριάσουν στα βοσκοτόπια ενός χωριού, τότε πληρώνουν τον χρόνο φόρο βοσκής (*resm-i otlak*) και φόρο διαχείμασης (*resm-i kışlak*) 25 άσπρα. Αν όμως πρόκειται για πρόβατα και κατσίκες, που ανήκουν σε κατοίκους του χωριού, και διαχειμάζουν και ξεκαλοκαιριάζουν σε λιβάδια εντός των συνόρων του χωριού, τότε δεν απαιτείται φόρος βοσκής (*resm-i otlak*).

20. Για φόρο γάμου (*resm-i 'arûs*) τα κορίτσια πληρώνουν 30 άσπρα και οι χήρες 15.

21. Ο ραγιάς που θα εγκαταλείψει τη γη του, για να εγκατασταθεί σε

εξοιδήματα στα φυλλάματα πουρναριών (*quercus coccifera*). Τα αυγά αυτά συλλέγονταν πριν την επώασή τους για την παρασκευή κόκκινης βαφής, με την οποία οι Τυνήσιοι έβαφαν τα φέσια και οι Βενετοί μάλλινα υφάσματα (*şali*). Βλ. Ν. Παπαδόπουλος, *Ερμής ο Κερδώος, ήτοι εμπορική εγκυκλοπαίδεια... προς χρήση των απανταχού ομογενών, επιστασιών και διορθώσει Σ.Β.*, τ. Β', Βιέννη 1815, σ. 166-167, και Π. Γ. Γεννάδιος, *Λεξικόν Φυτολογικόν*, β' έκδοσις, τ. Α', Αθήνα 1959, σ. 489.

47. Βιβλιογραφία για τους Εβραίους της Θήβας, βλ. Evangelia Baltá, «Rural and Urban Population», σ. 83, σημ. 45, και Της ίδιαις, *Problèmes et approches de l'histoire ottomane*, σ. 47, σημ. 45. Βλ. επίσης Φ. Καλαϊτζάκης, «Διάγραμμα της ιστορίας των Εβραίων της Θήβας κατά τον Μεσαίωνα», *Βυζαντινός Δόμος* 7 (1994), σ. 23-37.

άλλο τόπο, καταβάλλει στον σπαχή [στον οποίο ανήκει], όπου και αν πάει, το ποσό των 75 άσπρων (gift bozan), ακριβώς γιατί εγκατέλειψε το ζευγάρι του (gift). Αν ασχοληθεί στον τόπο της [νέας] εγκατάστασής του με τη γεωργία, τότε πληρώνει δεκάτη. Αν [πάλι] δεν επιδοθεί στην καλλιέργεια της γης, τότε πληρώνει έξι άσπρα καπνικό φόρο (resm-i duhan).

(5b) Δασμοί επί τροφίμων, ενδυμάτων κ.λπ.

1. Για κάθε φορτίο σταριού, που έρχεται στην αγορά προς πώληση, εισπράττονται δύο άσπρα ως δασμός, αν πρόκειται για φόρτωμα αλόγου, και ένα άσπρο για φόρτωμα γαϊδάρου.

2. Για φορτίο φακής, γυφτοφάσουλων, φασουλιών, ρεβυθιών, καρυδιών, σύκων, κουκουναριού, αμυγδάλων, βούτυρου, μελιού και ρυζιού εισπράττονται δύο άσπρα δασμός στο φόρτωμα αλόγου και ένα άσπρο στο φόρτωμα γαϊδάρου.

3. Προκειμένου για υφάσματα που προέρχονται από την Προύσα ή τη Δύση (firengi kumas), για κάπες, μαροκινά δέρματα (sahtiyani), αστάρια, αμπάδες εισπράττονται δύο άσπρα στο φόρτωμα αλόγου, και ένα άσπρο αν πρόκειται για φόρτωμα γαϊδάρου.

4. Ένα άσπρο εισπράττεται στο φορτίο κριθαριού, βρώμης, κεχριού και βίκου όταν πρόκειται για φόρτωμα αλόγου και μισό άσπρο όταν πρόκειται για φόρτωμα γαϊδάρου.

5. Τέσσερα άσπρα είναι ο δασμός για φορτίο λαδιού και μελισσοκεριού.

6. Για ένα φορτίο σανιδιών ένα σολδίο (sorti). Δεν απαιτείται δασμός για φορτία κορμών δέντρων.

7. Από την πώληση σκλάβων, ανδρών και γυναικών, εισπράττονται τέσσερα άσπρα δασμός: δύο καταβάλλει ο πωλητής και δύο ο αγοραστής.

8. Κατά την πώληση αλόγου, μουλαριού ή υποζύγιου, πωλητής και αγοραστής καταβάλλουν από δύο άσπρα, συνολικά δηλαδή τέσσερα άσπρα. Κατά την πώληση γαϊδάρου, πωλητής και αγοραστής πληρώνουν από ένα άσπρο, δηλαδή σύνολο δύο άσπρα. Αν πωληθούν βόδι ή αγελάδα, ο πωλητής καταβάλλει ένα άσπρο [δασμό], δεν απαιτείται τίποτε από τον αγοραστή. Για τα πρόβατα και τα κατσίκια που έρχονται από έξω για να πωληθούν στην αγορά εισπράττεται δασμός ένα άσπρο στα δύο κεφάλια. Ένα άσπρο εισπράττεται για τέσσερα σφαγιαζόμενα πρόβατα και κατσίκια. Για κάθε σφαγιαζόμενο βόδι και βουβάλι εισπράττεται δασμός ένα άσπρο. Δεν απαιτείται όμως καταβολή δασμού στην περίπτωση που πωληθεί στην αγορά κάποιο αρνί ή κατσίκι λιανικώς, όχι με το κοπάδι. Αν όμως πωληθούν ως κοπάδι καταβάλλεται δασμός ένα άσπρο για τρία κεφάλια.

9. Ένα σολδίο (sorti) εισπράττεται στο φορτίο φρούτων, κρεμμυδιών και σκόρδων είτε πρόκειται για φόρτωμα αλόγου είτε για φόρτωμα γαϊδάρου.

(6a) Ο νόμος για το πανηγύρι στους Βρασταμίτες⁴⁸

1. Κατά την πώληση σκλάβου, πωλητής και αγοραστής καταβάλλουν από τέσσερα άσπρα δασμό: [συνολικά] οκτώ άσπρα.

2. Αν πωληθούν άλογο, φοράδα, νεαρός ταύρος, αγελάδα, γαϊδούρι και μουλάρι, πωλητής και αγοραστής καταβάλλουν από δύο άσπρα δασμό: [συνολικά] τέσσερα άσπρα.

3. Από την πώληση πανιού (bez) εισπράττεται [δασμός] ένα άσπρο στα 40.

4. Και για κάθε λίτρα μεταξιού που πωλείται ο δασμός είναι ένα άσπρο.

5. Και εισπράττονται πέντε άσπρα ως resm-i zemîn από μουσουλμάνους και άπιστους που έρχονται και καταλαμβάνουν τον χώρο για τις συναλλαγές τους κατά τη διάρκεια του πανηγυριού.

6. Ο τιμαριώτης είναι αυτός που θα εισπράξει τα τελωνειακά τέλη για το ύφασμα που έφτασε από τη Δύση, χωρίς να περάσει από το τελωνείο (güm-rük) όταν πωληθεί στο παζάρι που αναφέρθηκε. Δεν πρέπει να αναμιχθούν φοροεισπράκτορες (amil) και επιστάτες (emin).

(6b) Κανονισμός της πόλης και του βιλαετίου της Λιβαδιάς

1. Κάθε άπιστος που ενηλικιώνεται πληρώνει 25 άσπρα σπέντζα. Οι ανήλικοι δεν πληρώνουν. Επίσης οι παντρεμένοι άπιστοι πληρώνουν έξι άσπρα φόρο κοπής χόρτου (resm-i otluk)· δεν πληρώνουν οι άγαμοι και οι χήρες. Οι χήρες πληρώνουν έξι άσπρα σπέντζα.

2. Οι μουσουλμάνοι οι εγκαταστημένοι στην πόλη της Λιβαδιάς καταβάλλουν δεκάτη δημητριακών ('ösr-i gallât), ένα κοιλό στα 10. Οι Ρωμιοί άπιστοι για τα διάφορα σιτηρά, βαμβάκι, λινάρι, κύμινο, γλυκάνισο, στάρι, κριθάρι δίνουν δεκάτη, δύο κοιλά στα 15. Και το φορτίο που χρησιμοποιείται στη Λιβαδιά είναι έξι κοιλά, με μέτρο αναφοράς το κοιλό της Ισταμπούλ και 120 οκάδες [υπολογίζοντας] με τη σουλτανική οκά.

3. Οι μουσουλμάνοι οι εγκαταστημένοι στην πόλη της Λιβαδιάς πληρώνουν πέντε άσπρα φόρο αμπελιών για κάθε στρέμμα (dönüm). Οι Ρωμιοί άπιστοι καταβάλλουν δεκάτη μούστου, δύο μέτρα (medre) στα 15 συμπεριλαμβανομένης και της salariye. Κάθε μέτρο αντιστοιχεί σε 40 παλιάτσες (palyasa) και κάθε παλιάτσα σε πέντε λίτρα. Το λίτρο είναι 133 δράμια, συνεπώς το μέτρο ισούται με 67 σουλτανικές οκάδες⁴⁹. Όταν ο μούστος μπει στα βαρέλια

⁴⁸. Πρόκειται για το χωριό Βρασταμίτες, το οποίο μετωνομάστηκε σε Υψηλάντη, βλ. E v a n g e l i a B a l t a, «Rural and Urban Population», σ. 69, και T η ς Ι δ ι α ς, *Problèmes et approches de l'histoire ottomane*, σ. 35-36.

⁴⁹. Τόσο στο παρισινό χφ (M. L e f e b v r e, σ. 145), όσο και στο TK 157 (T u n-

τον μετράνε και για κάθε σπιθαμή πληρώνουν δύο άσπρα φόρο (resm-i karış). Είναι νόμος στα χωριά, όπου καταβάλλεται δεκάτη μούστου, οι τιμαριώτες να έχουν το μονοπάλιο επί δύο μήνες προκειμένου να πωλήσουν τη δεκάτη τους. Όσο διαρκεί το μονοπάλιο, ο μούστος του τιμαριώτη πωλείται δύο άσπρα ακριβότερα από την τιμή διατίμησης. Πριν εκπνεύσει η περίοδος του μονοπαλίου απαγορεύεται οι ραγιάδες να πωλήσουν μούστο.

4. Οι Ρωμιοί και οι Αρβανίτες άπιστοι πληρώνουν δεκάτη κήπων (ösür-i boştan), δύο άσπρα στα 15.

5. Μουσουλμάνοι, Ρωμιοί και Αρβανίτες άπιστοι πληρώνουν δεκάτη για τα μελίσια (ösür-i kovan), ένα μελίσι στα 10.

6. Ο φόρος προβάτων (âdet-i ağnam) είναι ένα άσπρο για δύο πρόβατα· το ίδιο ισχύει και για τα κατσίκια. Ο φόρος για τα μαντριά (resm-i ağıl) είναι πέντε άσπρα για κάθε μαντρί.

7. Στον κανονισμό του παλιού καταστήχου (defter-i atık)⁵⁰ είχε καταγραφεί ότι για τους μύλους που λειτουργούν ολόκληρο τον χρόνο καταβάλλεται φόρος 80 άσπρα και 30 άσπρα για όσους λειτουργούν τον μισό χρόνο. Με την κατάκτηση της περιοχής (vilayet) και την υπαγωγή της στις χώρες του Ισλάμ, είχε διευκρινιστεί ότι σε αυτήν τη διοικητική περιφέρεια (nahiye) θα εισπράττονταν 30 άσπρα για όσους μύλους λειτουργούσαν όλο τον χρόνο και 15 άσπρα για αυτούς που λειτουργούσαν μισό χρόνο. Όταν λοιπόν ορίστηκε υψηλότερος φόρος, τούτο αναφέρθηκε στο κατώφλι του Υψηλού Θρόνου. Διατάχθηκε λοιπόν να εισπράττεται ο φόρος που δινόταν παλιότερα. Για τα γναφεία εισπράττεται φόρος 15 άσπρων τον χρόνο.

8. Οι νομάδες άπιστοι (haymâne kâfirler) δεν συμπεριελήφθησαν στο κατὰστιχο του κεφαλικού φόρου· αυτοί λοιπόν πρέπει να δίνουν από 30 άσπρα τον χρόνο στον αρχηγό τους (haymâneci).

(7a). 9. Αν ένας ραγιάς πεθαίνοντας δεν αφήσει πίσω του αρσενικό παιδί ή αδελφό, τότε οι σπαχήδες παραδίνουν τη γη του σε κάποιον άλλο με παραχωρητήριο έγγραφο (tapu). Στην περίπτωση που δεν υπάρχουν κληρονόμοι, τα περιουσιακά του στοιχεία τα παραλαμβάνει ένας ειδικός υπάλληλος του κράτους (mefkûci).

10. Οι κεραμοποιοί πληρώνουν για κάθε φούρνο 10 άσπρα.

11. Και για το πρινοκόκι εισπράττεται [φόρος] ένα άσπρο στα 10. Για

ser, σ. 326 και J. Alexander, σ. 151, και 509) σημειώνονται 60 οκάδες αντί του σωστού 67, βάσει των δεδομένων: 1 palyaça=5 lt×133 δράμια=665 δράμια. Ένα μέτρο (medre)=40 palyaça=26.600 δράμια=66,5 οκάδες για την ακρίβεια.

50. Υπονοείται προφανώς η καταστήχωση TT 367, όπου όντως εκεί καταγράφεται «Ve Rum kâfirleri degirmenleri resmi: her degirmenden yilda seksen akçe alınır...» (βλ. J. Alexander, σ. 151-152).

το μεταξωτό νήμα και τα κουκούλια (kükül) πληρώνουν δεκάτη ένα δράμι στα 10.

12. Ο φόρος επί των χοίρων (resm-i hünzür) είναι ένα άσπρο για δύο χοίρους ελεύθερης βοσκής. Ένα άσπρο για κάθε κεφάλι πληρώνουν οι άπιστοι που εκτρέφουν χοίρους στα σπίτια τους και τους σφάζουν.

13. Αν κάποιος φυτέψει ένα αμπέλι πληρώνει τον πρώτο χρόνο φόρο πέντε άσπρα το στρέμμα. Αργότερα, εφόσον το αμπέλι δεν δίνει καρπό, δεν πληρώνει τίποτε. Αν χωριά, που δεν παράγουν μούστο, τον αγοράσουν από άλλα χωριά και τον μεταφέρουν στον τόπο τους, όπως και αν παραγωγά χωριά μεταφέρουν φορτία μούστου σε χωριά μη παραγωγά, πληρώνουν δασμό δύο άσπρα στο φορτίο.

14. Αν έρθουν από τη Βλαχία ή από άλλα χωριά [με τα κοπάδια τους] για να διαχειμάσουν και να ξεκαλοκαιριάσουν στα λιβάδια ενός χωριού πληρώνουν 25 άσπρα φόρο. Αν όμως πρόκειται για πρόβατα και κατσίκες, που ανήκουν σε κατοίκους του χωριού, και διαχειμάζουν και ξεκαλοκαιριάζουν σε λιβάδια εντός των συνόρων του χωριού, τότε δεν απαιτείται φόρος βοσκής.

15. Και οι Εβραίοι που ήρθαν από τη Δύση πληρώνουν κεφαλικό φόρο και σπέντζα 25 άσπρων· δεν πληρώνουν φόρο κοπής χόρτου (resm-i otluk).

16. Οι μουσουλμάνοι οι εγκαταστημένοι στις πόλεις δεν πληρώνουν παρά μόνο δεκάτη.

17. Και σε ό,τι αφορά τα λιβάδια και τους κήπους οι μουσουλμάνοι δίνουν για κάθε στρέμμα τέσσερα άσπρα.

18. Για φόρο γάμου (resm-i agüs) τα κορίτσια πληρώνουν 30 άσπρα και οι χήρες 15.

19. Ο ραγιάς που θα εγκαταλείψει τη γη του για να εγκατασταθεί σε άλλο τόπο καταβάλλει στον σπαχή [που ανήκει], όπου και αν πάει το ποσό των 75 άσπρων (çift bozan). Αν ασχοληθεί στον τόπο της [νέας] εγκατάστασής του με την καλλιέργεια και τη γεωργία, τότε πληρώνει δεκάτη στον σπαχή. Αν [πάλι] δεν ασχοληθεί με τη γεωργία, τότε πληρώνει έξι άσπρα καπνικό φόρο (resm-i duhan).

(7b) Δασμοί επί τροφίμων, ενδυμάτων κ.λπ.

1. Για κάθε φορτίο σταριού που έρχεται στην αγορά προς πώληση, εισπράττονται δύο άσπρα ως δασμός, αν πρόκειται για φόρτωμα αλόγου, και ένα άσπρο για το φόρτωμα γαϊδάρου.

2. Για φορτίο φακής, γυφτοφάσουλων, φασουλιών, ρεβυθιών, καρυδιών, ξερών σύκων, κουκουναριών, καρυδιών, αμυγδάλων, εισπράττονται δύο άσπρα δασμός για φόρτωμα αλόγου.

3. Το ίδιο ισχύει και για το φορτίο αγνού βούτυρου, μελιού και ρυζιού, εισπράττονται [δηλαδή] δύο άσπρα δασμός.
4. Δύο άσπρα εισπράττονται για κάθε φορτίο υφάσματος από την Προύσα ή τη Δύση, για κάπες, αστάρια, αμπάδες, και ένα άσπρο αν πρόκειται για φόρτωμα γαιδάρου.
5. Ένα άσπρο εισπράττεται για κάθε φορτίο κριθαριού, βρώμης, κεχριού και βίκου, όταν πρόκειται για φόρτωμα αλόγου, και μισό άσπρο για το φόρτωμα γαιδάρου.
6. Τέσσερα άσπρα δασμό πληρώνουν για κάθε φορτίο λαδιού και μελισσοκεριού.
7. Για ένα φορτίο σανιδιών πληρώνουν δασμό ένα σολδίο· τρία σολδία κάνουν ένα άσπρο. Δεν απαιτείται δασμός για το φορτίο κορμών δέντρων.
8. Από την πώληση σκλάβων, ανδρών και γυναικών, εισπράττονται τέσσερα άσπρα δασμός: δύο καταβάλλει ο πωλητής και δύο ο αγοραστής.
9. Κατά την πώληση αλόγου ή μουλαριού, πωλητής και αγοραστής καταβάλλουν από δύο άσπρα, συνολικά [δηλαδή] τέσσερα άσπρα. Κατά την πώληση γαιδάρου, πωλητής και αγοραστής πληρώνουν από ένα άσπρο, δηλαδή σύνολο δύο άσπρα. Αν πωληθούν βόδι ή αγελάδα, ο πωλητής καταβάλλει ένα άσπρο δασμό· δεν απαιτείται τίποτε από τον αγοραστή. Για τα πρόβατα και τα κατσίκια που έρχονται από έξω για να πωληθούν στην αγορά εισπράττεται δασμός ένα άσπρο στα δύο κεφάλια. Ένα άσπρο δασμός εισπράττεται για τέσσερα σφαγιαζόμενα πρόβατα και κατσίκια. Για κάθε σφαγιαζόμενο βόδι και βουβάλι εισπράττεται δασμός ένα άσπρο. Δεν πληρώνουν δασμό στην περίπτωση που πωληθεί στην αγορά κάποιο αρνί και κατσίκι λιανικώς, και όχι κοπάδι. Αν όμως πωληθεί [ολόκληρο] κοπάδι ο δασμός που εισπράττεται είναι ένα άσπρο στα τρία κεφάλια.
10. Ένα σολδίο εισπράττεται στο φορτίο φρούτων, κρεμμυδιών και σκόρδων είτε πρόκειται για φόρτωμα αλόγου είτε για φόρτωμα γαιδάρου.

(8a) Κανονισμός τών Σαλώνων

1. Κάθε άπιστος που ενηλικιώνεται πληρώνει 25 άσπρα σπέντζα· οι παντρεμένοι άπιστοι πληρώνουν έξι άσπρα φόρο κοπής χόρτου (resm-i otluk). Οι χήρες πληρώνουν έξι άσπρα σπέντζα.
2. Οι μουσουλμάνοι καταβάλλουν δεκάτη, ένα κοιλό στα 10. Οι άπιστοι δίνουν δεκάτη, δύο κοιλά στα 15. Και το φορτίο που χρησιμοποιείται στα Σάλωνα είναι $7\frac{1}{2}$ κοιλά, με μέτρο αναφοράς το κοιλό τής Ισταμπούλ, και 150 οκάδες [υπολογίζοντας] με τη σουλτανική οκά.
3. Και σε ό,τι αφορά τα αμπέλια [οι άπιστοι] καταβάλλουν δεκάτη, δύο

Ο κανονισμός τού σαντζακίου του Ευρίπου

μεζούρες (muzur)⁵¹ στις 15. Κάθε μεζούρα αντιστοιχεί σε $5\frac{1}{2}$ οκάδες, ενώ 20 μεζούρες κάνουν ένα φόρτωμα (yük).

4. Εισπράττεται δεκάτη για τα μελίσινα, ένα μελίσι στα 10.
5. Σχετικά με τα κουκούλια, καθώς πρόκειται για επίπονη εργασία, μουσουλμάνοι και άπιστοι δίνουν μία λίτρα στις 10· δεν πληρώνουν salariye.
6. Ο φόρος προβάτων είναι ένα άσπρο για δύο πρόβατα και εισπράττεται τον Απρίλιο. Τον φόρο διαχειμάσσης (resm-i kışlak) τον πληρώνουν την άνοιξη.
7. Για τους μύλους που λειτουργούν ολόκληρο τον χρόνο καταβάλλεται φόρος 30 άσπρα και 15 για όσους λειτουργούν μισό χρόνο.
8. Ένα άσπρο για δύο χοίρους ελεύθερης βοσκής είναι ο φόρος επί των χοίρων. Ένα άσπρο το κεφάλι πληρώνουν οι άπιστοι όταν σφαγιάζουν χοίρους που εκτρέφουν στα σπίτια τους.
9. Αν κάποιος φυτέψει αμπέλι πληρώνει πέντε άσπρα στρεμματικό φόρο τον χρόνο. Αν αργότερα [το αμπέλι] δεν δώσει καρπούς, δεν υποχρεούται να πληρώσει τίποτε. Αν ένα χωριό, που δεν παράγει μούστο, αγοράσει από κάποιον άλλο και [στη συνέχεια] τον πωλήσει σε χωριά που επίσης δεν παράγουν μούστο, εισπράττεται δασμός δύο άσπρα στο φορτίο.
10. Για κάθε κοπάδι πρόβατα από άλλη διοικητική περιφέρεια (kadılık) ή από άλλα χωριά, που θα περάσει τα σύνορα ενός χωριού για να ξεχειμωνιάσει στα χειμαδιά ή να βοσκήσει στα λιβάδια του, εισπράττεται φόρος 25 άσπρα. Αν όμως πρόκειται για πρόβατα και κατσίκια των κατοίκων του χωριού, τα οποία διαχειμάζουν και ξεκαλοκαιριάζουν σε λιβάδια [που βρίσκονται] εντός των συνόρων του χωριού, τότε [οι χωρικοί] δεν πληρώνουν τίποτε στον σπαχή.
11. Για φόρο γάμου (resm-i 'arūs) τα κορίτσια πληρώνουν 30 άσπρα και οι χήρες 15.
12. Ο ραγιάς που θα εγκαταλείψει τη γη του για να εγκατασταθεί σε άλλο τόπο, δίνει εκεί, όπου είναι εγγεγραμμένος, φόρο 75 άσπρα (gift bozan). Αν ασχοληθεί στον τόπο της [νέας] εγκατάστασής του με καλλιέργειες, πληρώνει δεκάτη. Αν [πάλι] δεν ασχοληθεί με τη γεωργία, τότε πληρώνει έξι άσπρα καπνικό φόρο (resm-i duhan).

51. Η αντιστοιχία που καταγράφεται στο κείμενο του κανονισμού τών Σαλώνων (20 muzur=1 yük, δηλαδή 110 οκάδες εφόσον 1 muzur= $5\frac{1}{2}$ οκάδες) μπορεί να συνδυαστεί με άρθρο του κανονισμού τής Εύβοιας (1b § 7) όπου δίνεται η εξής αντιστοιχία: 2 medre=1 yük. Συνεπώς 1 medre κρασιού=10 muzur. Σχετικά με το muzur ως μέτρο αλατιού (βλ. J. K a b d r a, «Poids et mesures», σ. 122). Στην Κρήτη το muzur χρησιμοποιείται για τη μέτρηση σιτηρών (=16 οκάδες), αλλά και για τη μέτρηση καλλιεργούμενων εκτάσεων, βλ. Ν. Σ τ α υ ρ ι ν ί δ η ς, τ. Β', (έγγραφο της περιόδου 1672-1694), Ηράκλειο 1976, σ. 253, και Μ. Π α π α δ ο γ ι ά ν η ς, «Το μουσούρ και το μίστατο στην Κρήτη», Αμάθεια 70-71 (Ιαν.-Ιούν. 1987), σ. 73-111.

(8b) Δασμοί επί τροφίμων, ενδυμάτων κ.λπ.

1. Για κάθε φορτίο σταριού, κουκιών, ρεβυθιών, φακής εισπράττονται δύο άσπρα δασμός και ένα για κάθε φορτίο κριθαριού, βίκου και βρώμης.

2. Δύο άσπρα είναι ο δασμός σε φορτίο μελιού και βουτύρου. Για τη ρυτίνη, τα κάστανα και τα κεράσια εισπράττεται δασμός ένα άσπρο. Για κάθε φορτίο μούστου ο δασμός είναι δύο άσπρα και ένα άσπρο για κάθε φορτίο πιτύκης.

3. Δύο άσπρα είναι ο δασμός στο φορτίο υφασμάτων, αμπάδων, ασταριών· το ίδιο και για τα απλά πανιά (bez) και τις κάπες (kebe). Αν πωληθεί κάπα ή τέντα εισπράττεται ένα άσπρο, όπως [επίσης] ένα άσπρο και για το κιλίμι. Αν πωληθεί κόκκινο μεταξωτό πανί (ivladi)⁵² εισπράττεται ένα άσπρο. Αν φτάσει στην αγορά μεταξωτό νήμα (ibrişim) από έξω, εισπράττεται ένα άσπρο στη λίτρα. Αν τα [παραπάνω] εξαχθούν από την πόλη εισπράττονται δύο άσπρα. Το ίδιο και για το πρινοκόκι.

4. Για κάθε φορτίο ροδιών και άλλων φρούτων που φτάνουν [στην πόλη] προς πώληση, εισπράττονται δύο άσπρα.

5. Δύο άσπρα είναι ο δασμός για κάθε φορτίο ρυζιού, σαπουνιού και μελισσοκεριού που θα φτάσει [στην πόλη] και θα πωληθεί.

6. Αν σφαγιασθεί βόδι, ο δασμός είναι ένα άσπρο. Αν πωληθεί υποζύγιο, γαϊδούρι, βόδι, μοσχάρι, ή μουλάρι, πωλητής και αγοραστής καταβάλλουν από δύο άσπρα, που κάνουν [σύνολο] τέσσερα άσπρα.

7. Κατά την αγοραπωλησία ανδρών και γυναικών σκλάβων, πωλητής και αγοραστής καταβάλλουν τέσσερα άσπρα ο καθένας, [συνολικά δηλαδή] εισπράττονται οκτώ άσπρα.

8. Αν πωληθούν σφαγμένα πρόβατα, ο δασμός είναι ένα άσπρο στα 3 κεφάλια. Για τα πρόβατα που έρχονται από έξω για να πωληθούν, είναι ένα άσπρο στα δύο κεφάλια. Κατά την πώληση αρνιών, εισπράττεται ένα άσπρο στα τέσσερα κεφάλια.

(9a) Κανονισμός τής πόλης και του βιλαετίου της Λαμίας

1. Κάθε άπιστος που ενηλικιώνεται πληρώνει 25 άσπρα σπέντζα. Οι ανήλικοι

52. Πρόκειται για τη βυζαντινή λέξη *βλαττί* (το) που σημαίνει μεταξωτό ύφασμα [βλ. E. Kριάρας, τ. 4, Θεσσαλονίκη 1975, σ. 130, επίσης *Ιστορικών Λεξικών τής Ελληνικής Γλώσσας*, (έκδ.) Ακαδημία Αθηνών, τ. 3, Αθήνα 1941, σ. 547, επίσης *The Oxford Dictionary of Byzantium* (éds.) A. P. Kazhdan, Alice-Mary Talbot, A. Cutler, T. Gregory, Nancy P. Sevensen, Oxford University Press 1991, τ. I, σ. 296]. Η ετυμολογία της προέρχεται από το λατινικό *blatta*=πορφύρα (βλ. E. Tραρπ και άλλοι, *Lexikon zur Byzantinischen Gräzität besonders des 9.-12. Jahrhunderts*, τεύχ. 2, Βιέννη 1996, σ. 281).

δεν πληρώνουν. Επίσης οι παντρεμένοι άπιστοι πληρώνουν έξι άσπρα φόρο κοπής χόρτου (resm-i otluk)· δεν πληρώνουν οι άγαμοι και οι χήρες. Οι χήρες πληρώνουν έξι άσπρα σπέντζα.

2. Οι μουσουλμάνοι οι εγκαταστημένοι στην πόλη της Λαμίας καταβάλλουν δεκάτη δημητριακών ('ösr-i gallat), πληρώνουν για το στάρι, κριθάρι, βρώμη, κεχρί και βίκο ένα κοιλό στα 10. Και για τα αμπέλια πληρώνουν τέσσερα άσπρα στρεμματικό φόρο.

3. Οι μουσουλμάνοι οι εγκαταστημένοι στα χωριά, που υπάγονται στην κατηγορία των απηλλαγμένων φόρων (müsellem), πληρώνουν δεκάτη, ένα κοιλό στα 10. Και για salariye δίνουν ένα şinik⁵³. Το şinik είναι το τέταρτο του κοιλού. Στον καζά τής Λαμίας το χρησιμοποιούμενο φορτίο ισούται με έξι κοιλά τής Ισταμπούλ.

4. Οι μουσουλμάνοι πληρώνουν δεκάτη για το βαμβάκι, μια μπάλα (teker) στις 10. Από τους άπιστους εισπράττεται δεκάτη δύο μπάλες στις 15. Κάθε μπάλα σύσπορου βαμβακιού είναι 4 οκάδες, αν πρόκειται για καθαρό είναι 264 δράμια.

5. Οι Ρωμιοί άπιστοι δίνουν δεκάτη για τα διάφορα δημητριακά, βαμβάκι, λινάρι και γλυκάνισο, συμπεριλαμβανομένης και της salariye, δύο κοιλά στα 15.

6. Οι άπιστοι δίνουν δεκάτη μούστου δύο μέτρα στα 15. Εισπράττεται επίσης από τους άπιστους όταν βάλουν τον μούστο στα βαρέλια ο [λεγόμενος] φόρος σπιθαμής, [ο οποίος είναι] δύο άσπρα για κάθε σπιθαμή.

7. Μουσουλμάνοι, άνδρες των φρουρών και άπιστοι πληρώνουν δεκάτη για τα μελίσια, ένα μελίσι στα 10.

8. Πληρώνουν ένα άσπρο στα δύο πρόβατα, ως φόρο προβάτων· το ίδιο και για τα κατσίκια. Οι άπιστοι καταβάλλουν ένα άσπρο για δύο χοίρους ελεύθερης βοσκής ως φόρο επί των χοίρων. Όταν όμως τους εκτρέφουν στο σπίτι, πληρώνουν φόρο ένα άσπρο για κάθε σφαγιαζόμενο ζώο.

9. Είναι νόμος στα χωριά όπου καταβάλλεται δεκάτη μούστου, οι τιμαριώτες να έχουν το μονοπώλιο επί δύο μήνες προκειμένου να πωλήσουν τη δεκάτη τους. Όσο διαρκεί το μονοπώλιο, ένα μέτρο (medre) μούστου πωλείται

53. Μέτρο για τα σιτηρά ίσο με το τέταρτο του κοιλού, βλ. H. İnalçik, «Introduction to Ottoman Metrology», *Turcica* XV (1983), σ. 325, 339. Η χωρητικότητα του şinik συνδέεται με τη χωρητικότητα του κοιλού τής περιοχής. Στους κανονισμούς των ελληνικών περιοχών απαντά ως μέτρο για τη salariye που μαζί με τη δεκάτη εισπράττει ο σπαχής, βλ. J. Kabdara, «Poids et mesures», σ. 116. Το şinik στα Τρίκαλα, το 1506 και 1520, είναι το τέταρτο του κοιλού τών Τρικάλων = 2 κοιλά τής Ισταμπούλ (A. Kgündüz, τ. 2, σ. 511, και J. Barkan, σ. 289 § 4). Το şinik στη Λάρισα το 1506 είναι 1/4 του λαρισνού κοιλού που ισούται με 4 κοιλά τής Ισταμπούλ (A. Kgündüz, τ. 6, σ. 515).

δύο άσπρα ακριβότερα από την τιμή διατίμησης. Κατά την προαναφερόμενη περίοδο των δύο μηνών, απαγορεύεται οι ραγιάδες να πωλήσουν τον μούστο τους. Αν χωριά, που δεν παράγουν μούστο, αγοράσουν από άλλα χωριά φορτώματα μούστου και τα μεταφέρουν στον τόπο τους, όπως και αν παραγωγικά χωριά μεταφέρουν φορτώματα μούστου σε χωριά μη παραγωγικά, πληρώνουν δασμό δύο άσπρα για κάθε φόρτωμα.

10. Τέσσερα άσπρα στο στρέμμα εισπράττεται φόρος για τα λιβάδια και τους λαχανόκηπους.

11. Για μύλους που λειτουργούν όλο τον χρόνο καταβάλλεται φόρος 30 άσπρων και 15 για όσους λειτουργούν έξι μήνες. Για γναφεία απαιτείται φόρος 15 άσπρων.

12. Σε ό,τι αφορά τον φόρο βοσκής (resm-i otlak) και διαχείμασης (resm-i kışlak): αν πρόκειται για πρόβατα που έρχονται από έξω ή από άλλα χωριά στα σύνορα του χωριού (9b) για να διαχειμάσουν και να ξεκαλοκαιριάσουν στα βοσκοτόπια του, τότε για κάθε κοπάδι πρόβατα ή κατσίκια μία φορά τον χρόνο απαιτείται η καταβολή 25 άσπρων. Αν όμως πρόκειται για πρόβατα και κατσίκια των κατοίκων του χωριού, τα οποία διαχειμάζουν και ξεκαλοκαιριάζουν σε λιβάδια εντός των συνόρων του χωριού, τότε δεν απαιτείται φόρος βοσκής (resm-i otlak).

13. Για φόρο γάμου τα κορίτσια πληρώνουν 30 άσπρα και οι χήρες 15.

14. Οι μουσουλμάνοι ραγιάδες στο προαναφερόμενο βιλαέτι, όταν έχουν στην κατοχή τους ένα ζευγάρι (gift), πληρώνουν 22 άσπρα resm-i gift. Όταν δεν έχουν ένα ζευγάρι [γης] και πρόκειται για hennak δίνουν 11 άσπρα τον χρόνο. Και οι άγαμοι μουσουλμάνοι (mücerred) πληρώνουν έξι άσπρα φόρο.

15. Ο ραγιάς που θα εγκαταλείψει τη γη του για να εγκατασταθεί σε άλλο τόπο, όπου εντοπισθεί, πληρώνει 75 άσπρα (gift bozan) στον σπαχή του. Αν ασχοληθεί στον τόπο της [νέας] εγκατάστασής του με καλλιέργειες πληρώνει δεκάτη στον σπαχή. Αν [πάλι] δεν ασχοληθεί με τη γεωργία, τότε πληρώνει έξι άσπρα καπνικό φόρο (resm-i duhan).

Δασμοί επί τροφίμων, ενδυμάτων κ.λπ.

1. Για κάθε φορτίο σταριού, που έρχεται στην αγορά τής Λαμίας και πωλείται, εισπράττονται δύο άσπρα δασμός αν πρόκειται για φόρτωμα αλόγου, και ένα άσπρο για φόρτωμα γαϊδάρου. Για κριθάρι, βρώμη, κεχρί και βίκο ένα άσπρο είναι ο δασμός στο φόρτωμα αλόγου και μισό άσπρο στο φόρτωμα γαϊδάρου.

2. Για φορτίο φακής, γυφτοφάσουλων, φασουλιών, αμυγδάλων, καρυδιών και κουκουναριού εισπράττονται δύο άσπρα δασμός στο φόρτωμα αλόγου και ένα άσπρο στο φόρτωμα γαϊδάρου.

3. Προκειμένου για ξερά σύκα, βούτυρο, μέλι και ρύζι, εισπράττονται δύο άσπρα στο φόρτωμα αλόγου και ένα άσπρο στο φόρτωμα γαϊδάρου.

4. Για φρούτα, κρεμμύδια και σκόρδα εισπράττεται ένα σολδίο στο φόρτωμα αλόγου· το σολδίο είναι το τρίτο του άσπρου.

5. Τέσσερα άσπρα είναι ο δασμός στο φορτίο λαδιού και μελισσοκεριού.

6. Και για υφάσματα, που φέρνουν οι έμποροι από την Προύσα, εισπράττονται δύο άσπρα στο φορτίο· το ίδιο και για το φορτίο υφάσματος από τη Δύση. Δεν εισπράττεται όμως δασμός, παρά μόνο σε εποχή πανηγυριού για τα εμπορεύματα που ταξιδεύοντας στις διάφορες αγορές φτάνουν και στην αγορά τής Λαμίας. Την εποχή όμως του πανηγυριού για όλα τα υφάσματα των εμπόρων που φτάνουν στο πανηγύρι...